

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INST FÖR HISTORISKA STUDIER

Att förändra och förgöra

En undersökning om relationen mellan arkeologin och det samiska kulturarvet

Lovisa Snygg
Institutionen för historiska studier
Göteborgs Universitet
Arkeologiskt självständigt
arbete på fördjupningsnivå, 15 hp
HT 2022
Handledare: Tove Hjørungdal

Abstract

To change and dismantle: the relationship between archaeology and Sámi culture.

This paper will discuss the power archaeology holds over the history written about a cultural heritage. The purpose of the essay is to highlight the subordinate role of Sámi culture in Swedish society. The goal is therefore to describe how archeological practice and the Swedish colonization of Sápmi changed the development of Sámi culture. Thus is the aim of this essay to investigate whether archaeology can be used to help form or ruin a cultural heritage. This essay has discovered that archaeology still does not truly know how to take Sámi cultural heritage into consideration in its work, and are therefore still painting a false picture about the history of the Sámi culture.

Keywords: Cultural heritage, Colonialism, Postcolonialism, Sámi, Sápmi, Arkeologi, museologi, Samiskt kulturarv.

Inledning	1
Syfte	2
Frågeställningar	2
Forskningsöversikt	2
Teoretiska perspektiv	6
Intersektionalism	6
Postkolonialism	8
Metod	8
Material och avgränsningar	10
Analys	12
Kulturmiljölagens utveckling	12
Spåren från Sápmi	13
Den samiska arkeologin i museivärlden	14
Sápmi på plats i Historiska museet i Stockholm	16
Konflikt mellan Sametinget och Riksantikvarieämbetet	17
Diskussion	18
Kolonialismen utplånar Sápmi	19
Den konstruerade korsningen	24
Är Sveriges samer unika?	26
Slutsatser	28
Vidare forskning	32
Sammanfattning	32
Litteraturlista	34
Bildförteckning	38

Omslagsbild: *Sami hut skeleton near a falling river.*

Fotograf: Mark König 2020

Inledning

Uppsatsen kommer att undersöka hur arkeologiska utövanden kan påverka ett levande kulturarv. Således kommer uppsatsen ta upp det samiska kulturarvet i ljuset av arkeologin, och den kulturmiljölag vilken påverkar det arkeologiska utövandet. Uppsatsen kommer att beskriva förhållandet mellan de svenska kulturmiljölagarna och den samiska kulturen, och beskriva hur dessa påverkar varandra. Som utgångspunkt för uppsatsen kommer den inledningsvis att utifrån allmänt accepterade rättskällor redovisa för hur svensk rätt har förhållit sig till den samiska kulturens existens. Med allmänt accepterade rättskällor menas de rättskällor som givits en auktoritet inom rättsdogmatiken. Till dessa hör: lagstiftning, förarbeten, rättspraxis, doktrin, samt sedvänja (Skatteverket).

Det svenska intresset för det förflutna väcktes under 1600-talet. Det var då Gustav II Adolf inrättade ämbetet som riksantikvarie. Johannes Bureus, under en tid kungens privatlärare, var en av 1600-talets mest framstående runforskare. Hans arbete influerade kungen och väckte intresset för antikviteter, det vill säga fornminnen. Detta resulterade i att Sveriges första ansats till fornminneslag, *Placat och Påbudh, Om Gamble Monumenter och Antiquiteter*, såg dagens ljus år 1666. Ansatsen är en av de äldsta fornminnesförordningarna i Europa, med få undantag författade i Vatikanstaten (RAÄ 2021b). Den svenska författningen grundade sig i ett behov av beskyddande, då många fasta fornlämningar kommit till skada vid bland annat grävandet efter skatter.

Intresset för forntiden var dock kortlivat. I och med stormaktstidens slut föll det, under 1700-talet, åter i glömska. Därefter formulerades i Sverige återigen en kulturmiljölag år 1828. Även nu var målet att skydda dessa värdefulla monument. Förordningen vilken trädde i kraft den 17 april år 1828 namngavs *Forntida minnesmärkens fredande och bevarande*. Denna förordning har sedan dess ändrats tre gånger, för att slutligen bli den kulturmiljölag vilken är bekant i dag. Förordningen från år 1828 ämnade bevara föremål, vilka sedan tidigare fallit i glömska, för att upplysa om rikets historia (1828:§ 1). Redan vid 1828 ansågs flertalet viktiga föremål ha gått förlorade och denna förordning hoppades minska kunskapsluckorna. Bevarandet av rikets historia föreföll sig vara relevant då de historiska föremålen och monumenten runt om i Sverige skulle hjälpa skapa en gemensam identitet åt det svenska folket. Tydligt blev dock att en viss typ av historia var viktigare att bevara än en annan. Majoriteten av dessa ståtliga monument, som enligt förordningen 1828 tillika dess efterträdare var värda att bevara, fanns i södra Sverige. Definitionen exkluderade norrlänningar, och därigenom samer, ur den svenska gemenskapen och identiteten (Loeffler 2005:64).

I och med samhällets omvandling blir moderniseringen och utvecklingens bristande sidor tydligare. Under 1960-talet genomfördes stora rivningsraserier i svenska städer vilket väckte folklig opinion. Intresset för att skydda och bevara det gamla, det vill säga kulturarvet, växte sig allt starkare. Här etablerades begreppet kulturmiljö. Inom begreppet är det inte längre den enskilda fornlämningen som är det väsentliga, utan helheten. Fokuset ligger således på det fullständiga kulturarvet. Den förändrade synen gör sig märkbar i den i dag gällande kulturmiljölagen (1988:950). Den nämnda lagen bekänner att beskyddandet av kulturmiljön är av nationell angelägenhet, och att ansvaret för bevarandet delas av samtliga.

Likt sina företrädare har även den samtida kulturmiljölagen ett komplicerat förhållande till Norrland och det samiska kulturarvet. Den samiska kulturen är än i dag aktiv och i ständig utveckling. Trots detta tillfaller de fynd vilka upphittas enligt paragraf tre och fyra just den svenska staten. Därefter visas fynden upp för allmänheten, inte sällan långt utanför Sápmis gränser (Mulk 2009:196). Således tillhör det samiska kulturarvet alla förutom samerna själva.

År 1938 genomförs en av de första svenska fornminnesinventeringarna ämnad för att

kartlägga samtliga antikvariska fynd i Sverige. I och med denna inventering undersöks hela södra Sverige, men stora delar av Norrland uteblir. Totalt registreras 12 000 enskilda *features* i Norrland, av Sveriges (dittills) totala 448 136 stycken (Loeffler 2005:96). Hittills har Norrland ännu inte genomgått en fullständig fornminnesinventering (Mulk 2009:198). Enstaka inventeringar har sedan dess dock genomförts, bland annat i Pajala kommun år 2008, men ingen inventering har ännu försökt täcka hela Norrland. I den inventeringen vilken genomfördes i Pajala kommun upphittades 91 nya lämningar på 84 olika platser (Lindgren 2008:3). Av detta resultat går det att anta att majoriteten av Norrlands arkeologiska och kulturella kvarlevor ännu inte blivit undersökta. Detta gör att en fullständig antikvarisk inventering av arvet förblir omöjlig och det förhindrar dessutom dess beskydd (Mulk 2009:198).

En nations historia formuleras med hjälp av arkeologer och muséologer (Mulk 2009:195). Den historia vilken arkeologin hittills har skrivit åt samerna har förändrat den samiska kulturens utveckling, och allmänhetens förståelse inför den. Att studera en kultur i ett specifikt skede är att låsa fast den, då kulturen egentligen är i ständig rörelse och utveckling. Ett ögonblick är temporärt, och således inget som bör definiera en levande kultur i sig. Dokumentationen gjord av arkeologer är dock kvarlevande och lämnar avtryck.

Uppsatsen ställer sig således frågorna, vilken historia har de arkeologiska fynden upphittade i Sápmi hittills skrivit åt samerna, och hur har denna historieskrivning förändrat kulturens utveckling? Uppsatsens förhoppning är att kunna erbjuda en bättre förståelse för den stundande problematiken, där målet är att hålla diskussionen vid liv.

Syfte

Uppsatsens syfte är att belysa den samiska kulturens underordnade roll i det svenska samhället. Därefter vill uppsatsen även uppmärksamma de olika tankesätt som genomsyrat och än i dag påverkar det svenska samhällets ställningstagande gentemot den samiska kulturen. Uppsatsens syfte är att beskriva hur Sveriges kolonialisering av Sápmi förändrat både den samiska kulturens utveckling samt dess utvecklingsmöjligheter. I dessa aspekter menar uppsatsen att det arkeologiska utövandet har spelat en avgörande roll. Således är uppsatsens syfte att undersöka huruvida arkeologin kan nyttjas för att hjälpa eller stjälpas ett kulturarv.

Frågeställningar

Syftet med uppsatsen fastställs vara att undersöka arkeologins inverkan på det levande kulturarvet i Sápmi. De frågeställningar som tillämpas är således:

Hur har arkeologin förhållit sig till det samiska kulturarvet?

Hur har det arkeologiska utövandet påverkat den historieskrivning, och den kunskap, som i dag existerar gällande den samiska befolkningen och deras kulturarv?

Forskningsöversikt

Den samiska kulturen har länge varit ett föremål för spekulering och granskning. Carl von Linné intresserades av det samiska folket redan under 1700-talet. Han bidrog till att skapa nya attityder gentemot den samiska kulturen, vilken han ansåg var exotisk och mindre civiliserad än svenskarnas kultur söderut (Mulk 2009:196). Linné var dock på intet sätt först med att blicka norröver. Samer nämns för första gången i den historiska litteraturen år 98 e.Kr. och har sedan dess dykt upp under olika namn. Bland annat omnämns samer som *finner*,

skridfinner (*skridfinnar*) eller *lappir* (Virdi Kroik 2007:29). Dessvärre förefaller sig det tidigaste arkeologiska materialet rörande Norrland vara svårfunnet. Det är inte sällan publicerat i bygdeböcker, vilka är både besvärliga att komma åt och dessutom svåra att veta om att de existerar. Materialet präglas av framför allt mindre undersökningar, vilka saknar inlämnade rapporter. Än i dag finns det fortfarande inte några konkreta eller faktiska dokumentationer på Norrlands historik (Loeffler 2005:4). Således är kunskapen om det förhistoriska Norrland till synes bristfällig, och området tycks vara besvärligt att forska kring. Intresset för den samiska arkeologin väcktes framför allt på 1980-talet, då universitetet i Tromsø etablerade ämnet som ett forskningsområde. Sedan dess har universitetet fortsatt vara ledande på området (Zachrisson 2016:53).

I sin avhandling *Contested Landscapes/Contested Heritage* (2005) redogör David Loeffler grundligt för en historieskrivning av Norrlands plats i det svenska samhället. Han beskriver både kolonialiseringen och exploateringen av landskapet tillika arkeologins intresse för kulturens kvarlämnade artefakter. Loeffler poängterar att samernas väg till historieböckerna har varit slingrig, trots att det arkeologiska materialet och medvetandet kring kulturen växt sig större och stadigare med tidens gång.

Bland annat redogör Loeffler för tre stora författare vilka alla formulerat sin version av det svenska rikets historia. Oscar Montelius skrev år 1903 ett bidrag i samlingen *Sveriges historia – intill tjugonde seklet* i vilken han beskriver landets historia och utveckling från dess början fram till och med slutet av 1800-talet. Trots det omtalar Montelius text knappt Norrland. Enbart ungefär 1,25 % av texten i detta verk behandlar Norrland, den yta som täcker $\frac{2}{3}$ av Sverige. Detta sätt att se på Sverige kom att visas i även andra författares publikationer. Däribland Mårten Stenbergs. Stenbergs encyklopedi *Det forntida Sverige* utkom år 1964 och var den första av sitt slag. Av totala 820 sidor berör 77 sidor, vilket är 9,2 % av innehållet, den svenska norden. Andelen är mycket stor i jämförelse med publiceringarna som företrädde Stenbergs. Dessvärre efterträddes den av Göran Burenhults trilogi *Arkeologi i Sverige*, publicerad 1982–1984. I dessa tre delar som tillsammans skapar en text på 540 sidor tilldelas Norrland 15,7 sidor. Återigen tillägnas Norrland ynka 2,9 % av Sveriges historia (Loeffler 2005:108). Naturligtvis är kvantitet inte direkt korrelerat med kvalitet, men det går ändå att påstå att den distribuerade publiciteten är otillräcklig. Förklaringen till den här defekta beskrivningen av Norrland går ej att bortförklara med tankar gällande ett bristande empiriskt data, enligt Loeffler (2005:120). Om det vore empirin som felade bör Norrlands utrymme i den arkeologiska historieskrivningen öka i och med varje nyskriven publikation, men så är bevisligen inte fallet. Trots att forskningen i, och därigenom kunskaper om, Norrland och således även samerna, ökat med varje årtionde, uteblir deras tillträde i litteraturen. Kontrasterande får de norska och finska samerna en mycket större plats i de nämnda nationernas respektive historieskrivning. I Norges historiska överblick ägnas 28 % av innehållet åt samerna och deras landskap, tätt följt av Finlands, vilken tillägnar samerna 27 % (Loeffler 2005:121).

Den bristande inkluderingen av Norrland och Sápmi i svensk historieskrivning är de facto mycket underlig i och med Kungliga Vitterhetsakademiens, även kallad Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, tillträde i historien under 1700-talets senare hälft (Loeffler 2005:63). Akademiens främsta syfte är att främja tillika finansiera forskning i områden rörande humaniora, samhällsvetenskap och kulturmiljövård (Vitterhetsakademien). Efter en svår uppstart med ekonomiska motgångar kunde akademien från och med 1800-talet sponsra antikvariska undersökningar i Sverige, vilket medförde att undersökningarna i norr stadigt kom att öka i intensitet och mängd (Loeffler 2005:111). Till dessa undersökningar publicerades en handfull rapporter, bland annat av Hans Hildebrand 1869, men publikationerna ignorerades av den större skaran.

Först under 1990-talet kunde samisk arkeologi etablera sig som en distinkt nisch, vilket resulterade i en signifikant ökning av publiceringar berörande ämnet (Hood 2015:37). Arkeologer har länge känt ett behov av att skapa en korrekt modell av det samiska samhället innan pastoralismens intåg. Det vill säga en modell som framgångsrikt beskriver de ursprungliga samerna som jägare och samlare. Resultatet har blivit en konstruktion av en strukturell dikotomi mellan två idéer, där samerna antingen klassificerades som moderna egalitariska jägar-samlare, eller att de tillhörde ett modernt transegalitariskt pastoralt vallningssamhälle (Hood 2015:38).

Inger Zachrisson, född 1936, är en svensk arkeolog särskilt intresserad av samisk förhistoria. Hon har kommit att betyda mycket för kunskapsspridningen rörande samernas roll i Sveriges historia. År 1984 befann sig Zachrisson i Vivalen, Härjedalen, där hon letade efter en samisk boplatz vilken hon var övertygad om existerade. Övertygelsen baserades på den anledning att tidigare undersökningar, från år 1913, upptäckt en begravningsplats i området. Andra betydande arkeologer som framför allt arbetat med samisk och norrländsk förhistoria avrådde henne att försöka, däribland den välkände Evert Baudou då han själv misslyckats med sökandet (Zachrisson 2016:49). Utgrävningen som Zachrisson genomförde var under ledning av Jan Sundström och kom därefter att kallas för det sörsamiska projektet. Ungefär 70 meter från gravarna kunde hon efter grundligt arbete, tillsammans med andra, finna en eldstad. Härden vilken på sydsamiska kallas *Aernie* daterades genom Koll4 analys till 800 e.Kr. (Zachrisson 2016:50). I samband med detta fynd påträffades även en skärvstenshög, det vill säga en slags avfallshög, vilken daterades till 1000 e.Kr. Både i högen och i härden fanns obrända djurben av ren och även dessa daterades till 1000 e.Kr. Med hjälp av georadar kunde Zachrisson med flera därefter hitta en ytterligare grav i närområdet. I denna grav fanns lämningar av en ung kvinna som begravts på ett djupt lager vit sand. Zachrisson har teorier om att kvinnan även låg på en bädd av blommor. Genom hela utgrävningen fördes en konstant dialog med samer som var verksamma i närheten. En av dem, Edvard Willenfeldt, bad att få arbeta med arkeologerna under en hel dag (Zachrisson 2016:51).

Till följd av dessa fynd fick Zachrisson möjligheten att proklamera det faktum att samerna funnits i Härjedalen innan det fanns vikingar på platsen. Påståendet var det första av sitt slag, då det under den här perioden rådde tankar om att samer invandrat till Skandinavien österifrån, och att de kommit till de sydligaste samiska områdena först på 1700-talet. Dessa tankar uppstod på 1800-talet och fanns kvar inom vetenskapen fram till och med år 1970 (Zachrisson via Sveriges Radio). Fynden fick enorm spridning när *Dagens Nyheter*, *Östersunds Posten*, och *Samefolket* skrev stora reportage om hur detta förändrat den tidigare historiesynen. Påståenden som kom att bli impopulära och till viss del kontroversiella inom arkeologi kretsarna. Bland annat då dessa upptäckter befarades få politisk betydelse (Zachrisson 2016:56).

Hennes fynd skapade således tumultuosa diskussioner, och det talades mycket illa om Zachrisson under den här perioden. Från samiskt håll fick Zachrisson dock tackord och lovsägelser för att hon ställde upp på samernas sida i kampen om opinionen (Zachrisson 2016:56f). Då det är så relationen mellan historieskrivningen och samerna behöver beskådas – som en kamp vilken samerna sedan länge förlorat. En av dem som ifrågasatte Zachrissons uttalanden var bland annat Evert Baudou. Baudou är en arkeolog, även han med fokus på Norrlands arkeologi. Zachrisson och Baudou hade goda kontakter när Zachrissons först började forska om samisk arkeologi. Denna goda gemenskap tog slut när Zachrisson kom fram till andra slutsatser än Baudou gällande samernas befintlighet i södra Norrland (Zachrisson 2016:49). Till skillnad från Zachrisson tror Baudou inte att samerna befunnit sig söder om norra Jämtland och norra Ångermanland (Se figur 1). I stället ansåg han att fynden från Vivalen vara ett resultat av en tillfällig kontakt med samer till följd av en utflyttning från

det större samiska området i Övre Norrland (Zachrisson 2016:59). Baudou brukar således tala om en tretusenårig gräns, från bronsålder till nutid. Gränsen ska ha uppstått till en följd av bristande kontakt mellan samer norr om gränsen (norra Jämtland/Ångermanland och uppåt) och de vilka benämndes som nordbor, söder om den.

Evert Baudou och Inger Zachrisson stod således som opponenter i frågan gällande Norrlands forntid. Där Zachrisson bestämt hävdade att de spåren hon påträffat söder om Baudous gräns tillhörde samer, ansåg naturligtvis Baudou detta vara ett felaktigt antagande. De två arkeologerna stod dock ej enbart som motståndare till varandra på detta forskningsmässiga plan. Deras motsägande åsikter kom snart att nyttjas i rättsliga processer, där deras forskning användes för att driva juridiska komplikationer framåt. Mellan år 1990 och 2001 pågick Sedvanerättsprocessen i Sverige. Sedvanerättsprocessen, som också kallas Renbetesprocessen eller Renbetesmålet, var en rättsprocess vilken behandlade fem olika så kallade samebyars rätt till vinterbete på privat mark runt om i Härjedalen (ATA 156:1; Zachrisson 2016:59). En sameby är den svenska benämningen på ett område, en organisation och en juridisk enhet där renskötsel utövas av samer (Zachrisson 2016:59). Processen utmärker sig därför att det år 1995 för första gången i Sverige stod arkeologer som expertvittnen inför en domstol. Målet gällde en intressekonflikt mellan markägare och renskötande samer, där markägarna påstod att samerna ej besatt rätten att låta renarna beta på

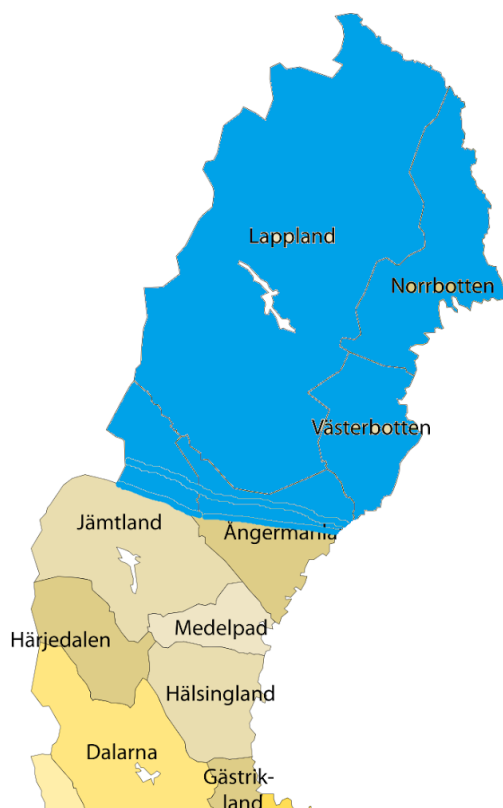

Fig 1. Samernas utbredning i Norrland, enligt Evert Baudou och möjligtvis Anund. Karta korrigerad av Lovisa Snygg.

området, och där samer bland annat hävdade sedvänja. Inger Zachrisson blev utsedd av samebyarna för att företräda dem, och Evert Baudou var utsedd av markägarna. Samebyarna förlorade målet 1996, till följd av att domstolarna efterfrågade skriftliga belegg för att hävda sedvanerätt (Zachrisson 2016:60). De arkeologiska bevisen framförda av Zachrisson ansågs med andra ord ej vara av större betydelse. Zachrisson och Baudou kallades åter till hovrätten

år 2001. Denna gång lade Zachrisson fram genetiska resultat till sin bevisföring, vilka skulle visa på ett omfattande samiskt kulturlandskap i Härjedalen. Det sörsamiska projektet nämnt ovan var nu avklarat och bevis därifrån fanns det således gott om. Baudou erkände att det fanns samiska och nordiska drag i Vivallen, men påstod ändå att Vivallen inte hade samisk tillhörighet. Även denna rättegång förlorade Samebyarna, nu av den anledning att de arkeologiska fynden gällande samisk befolkning på platsen var fåtaliga när de jämfördes med förhållandena i norr (Zachrisson 2004:56-61).

År 2009 inrättades *Institutet för arktisk landskapsforskning* förkortat till INSARC. Institutets forskning kretsar kring sambandet mellan människan och landskapet, och hur ekosystemet påverkats av mänsklig närvaro. Institutet fokuserar på nordliga kulturer och landskap. Målet är att se hur landskapets resurser använts och hur de olika samhällena utvecklats därefter. Verksamheten har sin bas i Arjeplog, där Ingela Bergman docent i arkeologi är en av forskarna. Även Bergmans forskningsområde har fokus på samisk arkeologi. INSARCs forskning utvärderas av Björnar Olsen, även han omtalad arkeolog med fokus på samisk forskning. I december avslutade institutet projektet *Skärrim*. Projektet tog hjälp av tidigare genomförd forskning för att inrätta skyltar runt fornlämningsområdet Vilstugan/Skärrim, lokaliserat i närheten av den norska gränsen. Inom ramen för detta projekt publicerades fjärde numret av skriftserien *Anvarat* med titeln *Skärrim och berättelsen om fjällens kulturlandskap* (2022).

Således har det arkeologiska intresset för samiskt kulturarv i dag växt. Trots det har även, relativt nyligen, en explosionsartad ökning gällande exploateringen av Norrland återigen påbörjats. Gruvor underrättas till följd av ett enormt tryck på järnhandeln, tillika andra mineral-relaterade infrastrukturer. Det globala kravet har inneburit ett statligt stöttade av *pro-mining policies*, med lägre beskattning på mineraler och statliga investeringar. Sålunda har norra Sverige bevittnat letandet efter nya mineralresurser samt planerandet av nya gruvor. Återigen skanderas löften om *det nya Norrland*. Planer som följs av stark kritik från samiskt håll (Ojala & Nordin 2015:7). Sápmi har dock ej enbart genomlidit statlig och industriell kolonialism, utan även vetenskaplig. I enlighet med naturliga resurser har kulturella föremål utvunnits ur Sápmi av akademiker och andra med begränsad förståelse för samiska rättigheter (Ojala & Nordin 2015:12).

Tydligt av denna forskningsöversikt är att det samiska kulturarvet varit ett ämne för diskussion under en längre tid, där diskussionerna främst handlat om vad som räknas vara samiskt för att därefter särskilja samerna från svenskarna. Samtliga diskussioner har genomförts utan samisk närvaro. Det går således att anta att det samiska kulturarvets utformning länge påverkats av externa krafter.

Teoretiska perspektiv

De teoretiska ramverken lämpliga för uppsatsens utförande är intersektionalitet och postkolonialism.

Intersektionalism

Texten utgår från ett intersektionalistisk perspektiv. Den intersektionella teorin fick fäste i samband med tredje vågens feminism från 1990-talet (Jämställdhetsmyndigheten, 2022). Det var på slutet av 80-talet som Kimberlé Williams Crenshaw först myntade begreppet för att uppmärksamma om antidiskriminering och olika politiska sociala rörelser (Cho et al. 2013:787). Ordet kommer från engelskans *intersection*, vilket bland annat betyder väggkorsning. Det syftar således på mötet. Det intersektionella perspektivet nyttjas för att belysa hur diverse maktordningar och diskrimineringsgrunder påverkar och till och med

förstärker varandra. Maktförordningarna är därigenom ej oberoende, utan integreras med andra. Detta förhindrar dock inte en analys i vilken enbart en specifik maktordning lyfts. Bilden av vägkorsningen används symboliskt för att visa upp hur saker förs samman. Metaforerna nyttjade inom intersektionalismen har ifrågasatts både för att vara för begränsande och för att de saknar funktion (Cho et al. 2013:789). Den övriga kritiken riktad mot den intersektionella teorin har framför allt en stark förankring till den amerikanska kulturen, då det var i den kontexten teorin uppstod. Teorin har skapat en tydlig uppdelning i USA där flera politiskt konservativa anser teorin vara farlig för samhällsutvecklingen (Crenshaw via VOX).

Intersektionalitet berör bland annat socioekonomiska skillnader, kön och etnicitet. Av denna anledning är det intersektionella perspektivet applicerbart inom flera ämnen, och har således spridit sig. I dag är intersektionalism en relevant och praktiserad teori inom politiska områden såsom människorättslagstiftning, i antidiskrimineringspolitik och i sociala rörelser och opinionsbildande organisationer, men det är även praxis att nyttja teorin inom akademiska ämnen, däribland historia (Cho et al. 2013:796).

Intersektionella teoretiker vill betona att kategorierna inte är så endimensionella som det kan antas i teorin. En människa kan i sin vardag utsättas för olika typer av diskriminering, och även inom marginaliserade grupper finns det olika nivåer av förtryck (Ahrne 2016:177). Det är dock viktigt att poängtera att intersektionalitet inte är en fråga om identitet, utan en fråga om makt (Cho et al. 2013:798). Trots att ordet intersektionalitet är relativt nytt fanns tankar om att kön och genus korsas och är beroende av andra parametrar (såsom etnicitet, status och så vidare) redan på sent 1800-tal. Samhällsvetenskapen började applicera detta tankesätt redan under ett tidigt 1900-tal (Fahlander 2012:141).

Studier rörande genus har nu funnits inom arkeologi i närmare 50 år (Back Danielsson & Thedéen 2012:9). Hos arkeologer tenderar frågor om kön, identitet och etnicitet bemötas genom analyser av data tagna ifrån utgrävda begravningsplatser, vilket ter sig naturligt då det är vid dessa tillfällen en möjlig relation mellan kropp och material, det vill säga föremål, uppstår (Fahlander 2012:137). Däri ligger dock en problematik vilken Fahlander uppmärksammar, då arkeologin vid dessa tillfällen studerar de döda, samtidigt som den intersektionella teorin försöker återskapa de levande (2012:142). Den kommande analysen behandlar dock ett samtidsarkeologiskt perspektiv, så även om kritiken är bra och relevant är den för uppsatsen inte lika aktuell.

Sedan genusforskningens intåg i arkeologin har flertalet studier gällande social status, kön och social ålder genomförts, men de har uppstått som separata enheter (Thedéen 2012:63). Det intersektionella perspektivet förmedlar dock att genus inte enbart är en identitet som kopplats samman med en biologisk massa. Identiteter är snarare skapade genom ideologi, det vill säga diskurser, normer och kultur. Ideologin förenas därefter med kroppen, vilken i sin tur är uppbyggd av hormoner, genetik och utseende. Dessutom inkluderas materialet, bestående av av teknologin, materiell kultur och natur i ideologin (Fahlander 2012:141). Ingen av dessa faktorer kan få dominant status i skapandet av identiteten. Intersektionaliteten visar att dessa separata komplexa strukturer kan höra samman (Thedéen 2012:63). Ingen identitet är statisk och oföränderlig, i stället påverkas identiteten av en ständig process i vilken det pågår omförhandlingar och där poängen är beroende av ögonblicket (Fossum 2006:19).

Den intersektionella teorins hittills begränsade användningsområde inom arkeologin förklaras av Back Danielsson & Thedéen (2012:10) som en försiktighetsåtgärd. Koncept och begrepp vilka uppmärksammas av omvärlden tenderar att relativt fort bli oanvändbara och utmanade. Det är således för arkeologin svårt att hinna förstå nya teorier och applicera dessa korrekt på arkeologiskt material. En intersektionell analys ämnar att synliggöra problematiken kring marginaliserade gruppers utrymme i samhället där den samiska kulturen

är underordnad den svenska staten. Intersektionalitet hoppas vara ett verktyg att nyttja för ett inkluderande resultat.

Postkolonialism

I Sverige bör analyser rörande Sápmi och Norrland även nyttja en postkolonialistisk debatt. Postkoloniala studier är i dag djupt integrerade i stora delar av den akademiska världen. Den initiala postkoloniala teorin fokuserade naturligt nog på dem nyligen frigjorda europeiska kolonierna och vilade tydligt mot Michel Foucaults idéer om maktrelationer (Spangen et al. 2015:3). I dag består postkolonialismen även av radikal kritik, då postkolonialismen inte längre enbart innefattar kolonialism i traditionell mening utan även en konstruktivistisk förståelse för sociala identiteter och samhällen. Postkolonialismen ifrågasätter den skrivna hegemonin producerad av ett fåtal röster genom historien. Teorins huvudsakliga syfte är att identifiera och utforska alternativa historier för att därefter höja de röster vilka blivit raderade ur historieskrivningen (Spangen et al. 2015:3).

Postkolonialism bidrar i forskningen med att synliggöra de historiska kopplingar mellan kolonialism och nutida former av rasism tillika etnisk diskriminering. Postkolonialismen är i dag ett heterogent forskningsfält vilket problematiserar de västerländska kunskapstraditionernas förankring i globala relationer bestående av dominans och underordning. Problematiseringen sker genom studerande av litteratur, konst, historia, humaniora och samhällsvetenskap. I den postkolonialistiska teorin lyfts kolonialismens avgörande betydelse för formulerandet av idéer gällande modernitet och civilisation (NE). Postkolonialismen betonar att det nutida samhället fortfarande präglas av arvet från kolonialismen och dess kunskapssyn vilken bekräftar över- och underordningsrelationer. Den svenska koloniseringen av Norrland medförde bland annat att renskötande samer tvingades till att starta lantbruk vilka kontrollerades av den svenska staten (Loeffler 2005:74).

Det arkeologiska materialet har hittills ytterst sällan brukats för postkolonialistiskt perspektiv, trots att de kvarlämnade föremålen bidrar med just det teorin ämnar att göra. Teorin nyttjades första gången i samband med koloniala möten i det romerska imperiet (Van Dommelen 2011:3). Själva ordet, koloni, kommer från det romerska "colonia" vilket betyder gård eller bosättning och syftar således på de romare som bosatte sig på andra ställen, samtidigt som de behöll sitt romerska medborgarskap (Loomba 1998:1).

Det arkeologiska materialet kan bidra till att skriva om historien bortom kolonialismens grepp men i stället har den postkoloniala teorin hittills främst använts vid litterära analyser (Van Dommelen 2011:3). När väl postkolonial kritik brukas inom den praktiska arkeologin gör den det genom samarbeten. Till dessa samarbeten bjuds det lokala samhället in för att säkerställa att deras intressen tas i åtanke vid utgrävningarna. Detta tillvägagångssätt har dock kritiserats för att reproducera koloniala tankar, då metoden föreslår att befolkningen inte själva är kapabla till att formulera sitt eget kulturarv och sin egen historia (Spangen et al. 2015:3).

Skärningspunkten mellan ras, genus, etnicitet och sexualitet är central inom både intersektionell teori och postkolonialistisk feminism, liksom frågor gällande ojämlikhet, diskriminering och ekonomisk exploatering.

Metod

Valet av metod är baserat på uppsatsens syfte. För denna uppsats är syftet att skapa en förståelse för, samt beskriva hur den samiska kulturen påverkats i sin underordning gentemot den svenska staten och arkeologin. Metoden ska enligt Eriksson (2018) baseras på möjligheten att ge en så tillförlitlig och relevant bild av uppsatsens område som möjligt. Uppsatsen är därför en litteraturstudie i vilken rapporter och avhandlingar, rättsliga källor,

skönlitterära böcker tillika självbiografier granskats för att möjliggöra en förståelse för den samiska kulturens utveckling och status i det svenska samhället. För att fördjupa förståelsen kring de svenska samerna, kommer även Norges och Finlands samer tillika Australiens aboriginer nämnas kort för en jämförelse. Dessutom kommer utställningen *Sveriges historia* på Stockholms Historiska museum besökas och granskas. Även utställningen *Vikingarnas Värld* kommer diskuteras. Detta medför att uppsatsen delvis nyttjar en komparativ metod för att beskriva och analysera skillnader, inom den arkeologiska praxisen kan detta göras i formen av mikroarkeologi. Det mikroarkeologiska perspektivet fokuserar i allmänhet på social teori och metodik och i synnerhet på ontologi och materialitet. Det mikroarkeologiska synsättet är baserat på detaljerade analyser av händelser och processer vilka ofta omfattar både mänskliga och icke-mänskliga aktörer. Det mikroarkeologiska synsättet är i grunden symmetriskt. Metodens utgångspunkt är i det faktiska arkeologiska materialet och det sociomateriella sammanhanget (Fahlander via SU). Metodiken för nyttjandet av social mikroarkeologi är att kritiskt undersöka relationerna mellan praktiker utförda på en plats där meningen är att synliggöra det som faktiskt finns tillgängligt för betraktelse. Således etableras relationer mellan händelser för att nå den interna utvecklingen på den utvalda platsen. En relationell kronologi mellan händelser måste hittas för att fastställa skillnad och förändring (Mikroarkeologi 2021).

Det är i uppsatsen nödvändigt att visa på andra länders hantering av en minoritetsgrupps kulturarv för att på så vis få en djupare förståelse för den svenska metodens brister. Dessutom förefaller det sig vara naturligt att nämna några av de andra samiska grupperna, då landsgränserna mellan bland annat Norge och Sverige är ett administrativt påfund skapad av nationalstaterna. Denna gräns är för norska och svenska samer på så vis påhittad. Till följd av samernas olika politiska inställningar är en jämförelse mellan nationerna också intressant då de norska samerna har större politiskt inflytande än vad de svenska samerna hittills har. Möjligtvis har därför de två same-gruppernas olika ställning i historien och i samtiden påverkats.

Med utgångspunkt i studiens syfte har det empiriska materialet nyttjats i en kvalitativ analys. Att uppsatsen skrivs som en kvalitativt analyserande studie ter sig naturligt med tanke på valet av material, rättskällor, dispyter och rapporter. Den kvalitativa metoden har som syfte att fokusera på och belysa upplevelser, värderingar eller uppfattningar av ett specifikt ämne eller fenomen. Denna typ av forskning är relevant när forskaren vill undersöka och förstå ett socialt sammanhang (Bryman 2011:341). Genom den kvalitativa metoden kan uppsatsen fokusera på individers upplevelser och värderingar, alternativt uppfattningar, av specifika fenomen eller livssituationer. En kvalitativ analys är även gynnsam för uppsatsen då målet är att utreda förhållandet mellan kulturella grupper och det sociala sammanhanget.

Vid nyttjandet av kvalitativ forskningsmetod är intervjuer vanligt förekommande under insamlingen av empiri. Denna metod används inte i uppsatsen, men kontakt med för uppsatsen relevanta personer har etablerats för att möjliggöra en fördjupning av ämnet. Vid en utökning hade dock uppsatsen även kunnat skrivas med utvecklade intervjuer. I en sådan uppsats skulle åsikter från både samer och arkeologer lyftas och en tydlig bild av samernas upplevda ställning i samhället skulle kunna presenteras. Dock innebär intervjuerna diverse källkritiska problem, dels genom frågorna som ställs av intervjuaren då dessa kan vara vinklade, och dels då intervjuobjektet kan minnas fel, säga fel, eller framföra en dold propaganda. Ämnet är inom ramen för uppsatsen för känsligt, och intervjuer av detta slag skulle innebära att uppsatsens validitet och reliabilitet hade försämrats (Patel & Davidson 2019:103).

Samisk arkeologi har i sin grund etiska dilemman, där frågor om insamlingens processer bör ställas. Då denna uppsats skrivs utifrån den redan genomförda insamlingsprocessen och dess arkeologiska resultat, blir metoden i stället att stundtals

ifrågasätta huruvida samisk arkeologi följt den goda forskningsseden. Detta är relevant då forskningen innehar en viktig position i dagens samhälle där stora förväntningar ställs på den och dess resultat. Forskarna har därför ett särskilt ansvar gentemot de människor och djur som medverkar i forskningen. Enligt Vetenskapsrådets författning *God Forskningssed* (2017:10) har forskarna även ett enormt ansvar mot alla dem som indirekt kan påverkas av forskningen och gagnas av forskningsresultaten. För den aktuella uppsatsen innebär detta att arkeologerna har ett ansvar mot samerna och den samiska kulturen. Den goda forskningsseden nämner enbart de som gagnas av forskningen, men för uppsatsen blir det viktigt att även lyfta de som kan skadas av forskningen.

Uppsatsens utgångspunkt grundar sig i en skepsis gentemot Sveriges hantering av samerna, resultatet av de tidigare arkeologiska utföranden i Norrland och de lagstiftningar vilka påverkat dessa. Sålunda har uppsatsen redan från dess början en åsikt och en färgning. Metoderna nyttjade i uppsatsen är med andra ord utvalda för att lyckas med målet att uppmärksamma dessa förhållanden. Dessutom hoppas uppsatsen genom den nämnda jämförelsen kunna lyfta de etiska dilemman vilka uppstår när arkeologin gräver ut en kultur som fortfarande existerar.

Material och avgränsningar

Materialet som brukats vid skrivandet av uppsatsen är till en majoritet skriftliga arkeologiska rapporter eller avhandlingar men även rättsprocesser, intervjuer och skönlitteratur har undersökts för att få en ökad förståelse för konfliktens samtida läge.

För att skriva uppsatsen har bland annat den svenska kulturmiljölagen, SFS 1988:950, granskats och jämförts med dess föregångare, däribland *Förordning angående forntida minnesmärkens fredande och bevarande* från 1828 då den senare färgat den forskning vilken fram till relativt nyligen legat till grund för Sveriges historieskrivning. Dessa lagstiftningar har granskats för att utöka förståelsen kring vad som påverkat det arkeologiska utövandet. Till detta har uppsatsen även undersökt de politiska strömningar vilka fundamentalt påverkat synen på samerna. Den aktuella kulturmiljölagen kommer nedan diskuteras, då några av meningarna i lagen ej varit applicerbara eller till och med ignorerats inom den samiska arkeologin.

Den samiska arkeologin har, som visades i forskningsöversikten, ett fåtal svenska arkeologer valt att fokusera på, trots att intresset för ämnet växer. Således fanns ett begränsat utbud av samtidsaktuell arkeologi. De texter valda och redogjorda för i forskningsöversikten valdes på grund av deras tydliga och avgörande ståndpunkter gällande det samiska kulturarvet. De material utvalda ur Zachrissons bibliografi är främst *Gränsland. Mitt arkeologiska liv* (2016), en självbiografi om hennes arkeologiska utfärdanden. Men även rapporter och uttalanden av henne från både år 1989 och 2004 har nyttjats för en djupare förståelse. Zachrisson valdes exempelvis till följd av att hennes forskning skapade en klyfta inom den svenska arkeologin. Hennes forskning skadade till viss mån på så vis den svenska identiteten. Loefflers *Contested landscapes/Contested Heritage* (2005) redovisades på grund av den tydligt artikulerade historieskildringen av den samiska arkeologin. Loeffler brukar ett postkolonialistiskt perspektiv och är därför mycket användbar för uppsatsen.

Rättsprocessen mellan Zachrisson och Baudou (ATA:156:1, Zachrisson 2016), vilken nämndes ovan, framhävs av den anledning att den mycket tydligt visar upp den klyfta skapad inom de svenska arkeologikretsarna. De två arkeologerna står på motsatta sidor av historieskrivningen, och förkroppsligar således debatten. Konflikten redovisas då den direkt skapar nya premisser för den kommande uppsatsen. En sida mellan de två måste väljas. Uppsatsen utgår ifrån det material framställt av Inger Zachrisson (1989: 2016), och tror

således att samer funnits i södra Sápmi under tidig järnålder. Detta påverkar naturligtvis vidare val av material. Hade uppsatsen i stället författats i enlighet med Evert Baudou (bland annat 1992), hade den kommit fram till andra slutsatser. Genom konflikten begränsas utbudet av material. Det ska dock nämnas att åsikter från båda håll har studerats, och nämns kort i följande uppsats, men tonvikten av det som nämns är i enlighet med Zachrissons idéer. Till materialet hör även Historiska museet i Stockholm. Därifrån analyseras en fyndlista från utställningen *Sveriges historia*, samt utställningens utformning. Även materialet från databasen till utställningen *Vikingarnas värld* nyttjas som material för vidare diskussion. Utställningarna valdes för att möjliggöra en djupare analys av vilken plats det samiska kulturarvet tillägnas i den samtida historieskrivningen.

I dag har ämnet sakta börjat få mer utrymme inom arkeologiska kretsar, majoriteten av det skrifter här brukade för analys och diskussion kommer från 2000-talet (Mulk 2006, Hood 2015, Ojala & Nordin 2015). Trots det påverkar den tidigare forskningen ännu samtida resultat. Däri existerar tidigare etablerade sanningar och den möjliga misskötseln av arkeologisk topografi tillika material. För att uppfylla uppsatsens nämnda syfte, det vill säga belysa den samiska kulturens underordnade roll i samhället och arkeologins påverkan på historieskrivningen, var det således nödvändigt att även studera detta äldre materialet (däribland Manker 1954 och Reuterskiöld 1910).

Dessvärre är det inom ramen för den stundande uppsatsen inte möjligt att redogöra för samtliga parametrar vilka påverkat den samiska kulturens utveckling. Den samiska historien i Sverige sträcker sig långt bakåt. Det samiska kulturarvet har sedan 1700-talet diskuterats, och dessförinnan påverkats. Därför måste avgränsningar göras. Det finns inte en ensam lösning på problemet, och det är inte heller uppsatsens mål att försöka finna den. Samhällsutvecklingen, normer och ledande tankesätt har sedan länge påverkat det samiska kulturarvets ställning. Den omfattande kolonialism följt av den lika närvarande postkolonialismen, tillsammans med exploatering och ignorans gällande ämnet, har fullständigt förändrat kulturens premisser.

Uppsatsen kommer således inte fördjupa sig i de renbeteskonventioner och tvångsförflyttningar av samer som genom historien inträffat. Trots att också dessa parametrar gravt påverkat den samiska kulturens utveckling. Ändock måste företeelserna nämnas. Under det tidiga 1900-talet var nationalismen i Norge och Sverige omfattande, vilket resulterade i unionsupplösningen länderna emellan år 1905. Här etablerades de norska och svenska samerna, med en önskan om att varje nations urbefolkning skulle hålla sig inom det tillgivna området på rätt sida av gränsen. I nordligaste Sverige hade samer sedan länge flyttat med sina renhjordar till den norska kusten och öarna under våren för att sedan, under senhösten, flytta åter till vinterbetesmarkerna i Sverige. En ny konvention utkom år 1919, vilken reglerade samernas rätt att nyttja marken (Samer, u.å-b).

I de historiska källor som används i uppsatsen brukas genomgående beteckningen *lapp* för samer. Ordet används i sin ensamhet eller i begrepp som *lappby*, *lappmarker* och i namnet för geografiska platser. Naturligtvis lever ännu *Lappland* kvar som beteckning. När innehållet i gamla texter återges kan det stundtals vara befogat att bruka samma begrepp som i originalkällan, men i övrigt kommer den etniska benämningen *samer/r* nyttjas.

Då materialet kommer att analyseras utifrån ett intersektionellt perspektiv och utefter postkolonialistisk teori kommer uppsatsen till viss del få en politisk utgångspunkt där målet är att lyfta samernas röster.

Analys

Först kommer kapitlet kort beskriva den kulturmiljölag som är gällande i dag, för att ställa den i kontrast till de föremål hittade från Sápmi. Därefter kommer en analys av hur de existerande spåren från Sápmi egentligen ser ut genomföras. Denna analys kommer följas av Sápmis utrymme i den svenska museivärlden. Bland annat kommer uppsatsen återigen nämna Ingrid Zachrissons fynd från Vivallen, och därefter kommer den analysera hur muséers framställningar förändrat den samiska kulturen vilken fortfarande existerar i dag. Slutligen kommer kort en konflikt mellan Sametinget och Riksantikvarieämbetet nämnas, för att möjliggöra en djupare förståelse gällande arkeologins avgörande roll för kulturarvet.

Kulturmiljölagens utveckling

Som nämnt i inledningen var de första formuleringar gällande antikviteter först och främst skapta för att bevara ståtliga monument. Dessa bevarades för att hedra den svenska historien, och för att föra svenskarna samman. Således bevarades enbart det som kungen, och folket, kunde vara stolta över. Att ena det svenska folket var under 1600-talet, då den första formuleringen gjordes, inte den lättaste av uppgifter. Den svenska identiteten får fäste först under 1900-talet, dessförinnan har folket inte sett sig som en enhet. Trots att den svenska flaggan uppkom under 1500-talet (Riksarkivet), är det vid sekelskiftet 1900 ännu få som vet hur den svenska flaggan ser ut (Harrison 2009). Historien skriven av aristokrater och forskare har med andra ord inte nått fram till sin aktuella publik.

I dag definieras en fornlämning enligt den gällande kulturmiljölagen som rester av mänsklig aktivitet (1988:950, Kap 2, § 1 till och med § 1A). Den nämnda mänskliga aktiviteten går att utläsa i bland annat: gravar, resta stenar och kors, i samlingsplatser för rättsskipning och kult, i rester av boplatser, vägar, ruiner och slutligen fartygslämningar (2 kap, § 1 1988:950). Fornlämningarna ska ha tillkommit, eller i fråga om skeppsvrak ska dessa ha förlist, innan år 1850, och bör visa ett resultat av forna tiders bruk samt vara varaktigt övergivna (2 kap, 1988:950). I ett tillägg konstaterar kulturmiljölagen även att fornlämningar kan vara naturbildningar som sägner eller märkliga historiska minnen är knutna till, liksom lämningar efter äldre folkligt bruk. Vidare beskriver § 3 (1988:950) fornfynd som föremål utan ägare vilka upphittats vid en fornlämning, eller i samband med den. Dessa fornfynd ska enligt § 4 tillfalla staten. Enligt andra kapitlet paragraf 17 får dock Riksantikvarieämbetet genom fyndfördelning överlåta den statliga rätten till fornfynd till ett museum, som på ett tillfredsställande sätt, åtar sig att förvalta det i framtiden. Fyndfördelning innebär därmed att Riksantikvarieämbetet efter varje slutförd och rapporterad undersökning kan ta beslut om vilket museum som ska få ta över fynden. Enligt Elisabet Regner, enhetschef på Stockholms Historiska Museum, går normalt sett stora delar av de olika arkeologiska föremålen i detta skede till de regionala museerna (mejlkontakt 2022-12-19). Dock eftersträvar kulturmiljövården att samtliga fynd från en fornlämning ska tillhöra ett enda museum (RAÄ 2022). Detta innebär att Statens historiska museer får fynd tilldelade till dem, om de sedan tidigare haft sådana fynd från densamma fornlämning i sin ägo. Statens historiska museum får även samtliga fynd som inget annat regionalt eller lokalt museum vill eller har möjligheten till att förvalta.

Riksantikvarieämbetet (RAÄ) formulerade år 2021 *Fornlämningsbegreppet: vägledning för tillämpning av fornlämningsbegreppet enligt 2 kap. § 1 och § 1a kulturmiljölagen* (1988:950) för att hjälpa samtida arkeologer tillämpa kulturmiljölagen på arkeologiska utgrävningar och material, då lagen skrevs utan vidare riktlinjer. Vägledningarna för kulturmiljölagen ämnar skapa samsyn, inte enbart för att uppnå rättssäkerhet, utan även för att kvalitetssäkra och effektivisera tolkningar vid tillämpning av

bestämmelserna i lagen. Denna vägledning är dock ej juridiskt bindande, utan är endast en tolkning av hur bestämmelserna i lagen bör appliceras (Riksantikvarieämbetet 2021:5). Således är den rekommenderade praxis beskriven i *Fornlämningsbegreppet* inte en nödvändighet vid arkeologiska utgrävningar.

Spåren från Sápmi

Den etniska gruppen samer kan återfinnas ungefär 2000 år bakåt i tiden, dessförinnan är samtidens etnicitetsbegrepp inte längre relevant. Den samiska identiteten kan tack vare ett fåtal fynd följas bakåt till järnåldern. Samerna har dock på intet sätt levt isolerade från resterande världen, således omfattar den samiska historien ej enbart samer utan även de andra människorna och samhällen vilka samerna kommit i kontakt med (Ljungdahl & Aronsson 2008:17).

Spåren från den tidiga samiska identiteten är diskreta. Detta av flera anledningar. Att bygga stora monument, skyddade enligt en av de tidigaste formerna av KML, det vill säga *Forntida minnesmärkens fredande och bewarande*, har det inte funnits någon anledning till att göra. Enligt Ljungdahl & Aronsson är traditionell samisk sed att lämna tillbaka sitt material till naturen när dess roll hos människorna blivit utspelad (2008:9). Det finns enligt författarna ett ordspråk vilket lyder "*Det som jorden har givit det ska den ha tillbaka*" (ibid). Boplatser på samisk mark är således mycket svåra att upptäcka (Ljungdahl & Aronsson 2008:9). Dessutom är en stor del av det arkeologiska materialet inte längre tillgängligt, till följd av den kolonialisering utförd på samisk mark. I och med koloniseringen anlades fäbodan och gårdar där det tidigare existerat bland annat renvallar (Magga 2006:18). Problemet kvarstår dock än i dag. Det moderna skogsbruket kan, och har, medfört problem i frågan om att återupptäcka dessa samiska lämningar, framför allt vinterboplatser. Dessa vinterboplatser utmärker sig i form av stensatta eldstäder, likt den *Aerie* upphittad av Zachrisson vid år 1984 (som ovan nämnts). Eldstäderna var under sin användning placerade inuti den flyttbara kåtan (Ljungdahl & Aronsson 2008:9). Markberedningen utförd i samband med skogsbruket förintar effektivt dessa diskreta spår, vilka är svåra att direkt uppfatta (ibid). En bred kunskap om landskapets funktion och samtida förändring hjälper vid sökandet av samiska boplatser. De samiska boplatserna låg med stor sannolikhet på torra skogsbeklädda backar, vilka hade god tillgång till renlav. Backen erbjöd en god uppsikt över renarna, och laven gav dem föda. Således var landskapets förhållanden ultimata. Det är inte enbart skogsbruket som förintat de samiska fornlämningarna. Verksamheter som bland annat turism, gruvdrift, vindkraftverk och uppsättning av master för mobiltelefoni, riskerar att förgöra det som ännu finns kvar. Det äldre synsättet, att låta allting falla i glömska och återgå till det naturliga, är i dag förändrat. Samtida samer har i stället ett växande behov av att få kunskap om de äldre platserna och berättelserna (Ljungdahl & Aronsson 2008:9).

Arkeologerna, en del av myndigheten Statens historiska museer, bedriver konsultverksamhet inom arkeologi och kulturmiljö med kunskapsuppbyggnad i fokus. Arkeologerna bedriver en modern och effektiv arkeologi där ambitionen är att skaffa ny kunskap om det förflutna, framför allt åt den svenska befolkningen. Således handlar arbetet utfört av Arkeologerna om både stora undersökningar och enskilda specialistuppdrag. Myndigheten arbetar främst inom Sveriges gränser, men åtar sig ibland även jobb utomlands. Uppdragsgivarna är bland annat Trafikverket, privatpersoner tillika företag och kommuner (Arkeologerna). Johan Anund, regionchef hos Arkeologerna, beskriver i en mejlkonversation den 16 december 2022 att de ytterst sällan bedriver undersökningar i Sápmi. I stället är detta en uppgift kvarlämnad åt andra institutioner, bland annat de olika länsmuseum som befinner

sig i området. Däremot menar Anund att utgrävningar utförs i Norrland, däribland Gästrikland och Hälsingland, men inte längre norrut än så (se återigen fig 1).

Utgrävningar inom postkolonialistisk praxis genomförs ofta i samråd med den utsatta gruppen, som i Zachrissons exempel. Detta tankesätt är trots det ändå ovanligt i Sverige. Zachrissons utgrävning är de facto en av få i vilken detta implementerats. Uppdragsarkeologiska rapporter från Jämtlands län visar på att samer ytterst sällan blir kontaktade eller på annat sätt involverade i de arkeologiska projekten (Knutson 2021:170). Till dessa uppdrag hör vägdragningar, byggandet av vindkraftverk, kraftledningsarbeten eller till och med anläggningar för vinterturism. Det är framförallt inom den kommersiella arkeologin som problemet existerar. Då konkurrensen om uppdragen är hård önskar företagen hålla nere på kostnaderna.

Enligt Riksantikvarieämbetet är det inte alltid lätt att bedöma vilka fornlämningar som ska betraktas som samiska (RAÄ 2022). Det finns således hos Sametinget en önskan om att ta över ansvaret för samiska fornlämningar från Riksantikvarieämbetet (Knutson 2021:171). I stället arbetar i dag samebyar och enskilda samer med inventering och dokumentation (Ljungdahl & Aronsson 2008:9).

Den samiska arkeologin i museivärlden

Museum är en central del i kunskapsförmedlandet och produktionen rörande den samiska kulturen och folket. Som ett resultat av demokratisering har museum förvandlats till platser där jämlika möten äger rum och där etnopolitik får utrymme (Baglo et al. 2019:5). Enligt Myndigheten för Statens historiska museer har museerna framför allt tre huvudsakliga uppgifter: de ska verka för att kulturarvet bevaras så att forskning och kunskapsuppbyggnad förblir möjligt, de ska sprida information om nya resultat och nyttja dessa i pedagogiska och publiksorienterade verksamheter, och slutligen ska de även delta i arbetet med att göra information om samlingar tillgängliga, då inte minst i digital form.

Det kulturella kapitalet, formulerat av Bourdieu, är avgörande för att förstå museibesökaren. Museerna erbjuder genom sina utställningar en möjlighet för besökaren att förstå det kulturella meddelandet. Vid förståelsen tilldelas och utövar besökaren sitt kulturella kapital (Smith 2006:198). På museum upphöjs andras kulturer till konstens status (Duncan 1995:5). Museum har varit och är än kulturella hjälpmedel för de redan bekvämt utbildade. Då museivärlden hjälper att minnas och definiera den privata uppfattningen om den egna sociala och geografiska placeringen (Smith 2006:198). På plats i museet utövar besökaren en bestämd ritual, där museet är regissör och manusförfattare (Duncan 1995:12).

De första samiska museerna etablerades under 1970-talet. Dessa museum ligger i dag i Sápmi och följer tydliga regler. All administration och professionellt arbete ska i dessa museum utföras av samer, i den sittande styrelsen ska majoriteten vara samer, den samiska kulturen ska vara i fokus och allt ska betraktas ur ett samiskt perspektiv samt studeras med respekt (Mulk 2006:200). De flesta samiska museerna ligger inom den norska gränsen, men det finns även ett fåtal i Sverige, Finland och Ryssland. Det främsta samiska museet i Sverige är Ájtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum, i Jokkmokk. Museet etablerades år 1983 och det öppnade år 1989. Stiftelsen har till ändamål att bedriva en speciell museiverksamhet för fjällregionen i Sverige. Ájtte är Sveriges huvudmuseum för den samiska kulturen tillika specialmuseum för fjällkedjans natur och kultur. Trots att Ájtte är huvudmuseum, får det av politiska skäl inte något lagligt ansvar över samiskt material (Mulk 2006:200).

Under åren 1998 fram till och med 2000 genomförde Riksantikvarieämbetet en riktad satsning mot bevarandet av det samiska kulturarvet. Inför satsningen togs år 1998 ett program fram vilket skulle ligga till grund för kulturmiljövårdens arbete med att stödja bevarandet av

det samiska kulturarvet. Satsningen fick en stor genomslagskraft och uppvaktades av de norrländska länen, vilket gjorde att satsningen av Riksantikvarieämbetet förlängdes till att vara även under åren 2001 och 2002 (Åjtte, 2008:5). Därefter har det dock från Riksantikvarieämbetet inte funnits några riktade medel för att exklusivt arbeta med det samiska kulturarvet. Varje länsstyrelse har i stället fått göra egna prioriteringar. I stället skapades av RAÄ ett nytt program som skulle gälla mellan 2003 och 2007. Detta program syftade till att uppfylla nationella miljö kvalitetsmål, såsom *Storslagen fjällmiljö* och *Levande skogar*. Därför fick stiftelsen Åjtte själva formulera ett programblad för bevarandet av samisk kultur, vilket de efter möten med RAÄ beviljades medel för år 2008 (Åjtte 2008:5).

Vid 1980-talet, då Zachrisson var verksam i Vivallen, skulle alla föremål vilka upphittades skickas in till Riksantikvarieämbetet eller Stockholms historiska museer. Därifrån kunde de sedan skickas vidare till ett länsmuseum eller motsvarande. Innan Zachrisson besökte Vivallen hade ett gravfält grävt fram 1913 av Gustaf Hallström. Han hittade 20 olika gravar med varierande mängd fynd. Varken Hallström eller Zachrisson daterar gravfältet i sin helhet, men de flesta fynd dateras enskilt till 1000-tal och 1100-tal. Samtliga begravdes med en kniv, oavsett kön eller ålder, och ingen av dem hade en kam. Trots det könsbestäms de döda främst utefter fynden. Flickorna och kvinnorna tycks ha begravts med pärlor och männen med pilspetsar. Denna bedömning gjordes även i de gravar där rester av skelettet inte längre fanns kvar. Att det var just en mansgrav var förstås tydligt baserat på de tolv pilspetsar vilka låg där (Zachrisson 1989:80).

≈1cm

Fig 2. Blomformigt spänne, Vivallen. Från Historiska museet i Stockholm. Foto av Ola Myrin.

De fynd upphittade av Zachrisson från Vivallen, nämnda i forskningsöversikten, finns i dag på framför allt två olika museer. Statens historiska museer i Stockholm, vilka äger samtliga föremål, har placerat ut föremålen hos Historiska museet i Stockholm och

Myntkabinettet, men även Härjedalens Fjällmuseum kan visa upp fynd från Vivallen. Även de fynd från år 1913 ägs i dag av Statens historiska museer. Fynden vilka återfinns i Fjällmuséet kom dit genom en deposition från Statens historiska museer och Myntkabinettet år 1999. På Fjällmuséet har utställningens textinnehåll till föremålen nyligen omarbetats, på initiativ av Ola Hanneryd, museichef. Den tidigare texten som sedan utställningens uppkomst beskrivit föremålen, bedömdes vara alltför kortfattad och dessutom ambivalent gällande huruvida fyndplatsens tillhörighet var nordisk eller samisk. I dag tydliggör texten att föremålen är av samisk bakgrund och förkunnar de resultat vilka presenterades efter utgrävningarnas avslutande. På Härjedalens Fjällmuseum ifrågasätts även den vetenskapliga norm vilken låg bakom tidigare gjorda bedömningar av platsens och dess invånares historia (mejlkontakt, Hanneryd 2022-12-07). För Hanneryd är det viktigt att lyfta fram den arkeolog som möjliggjort forskningen, vilket som bekant i detta fall är Inger Zachrisson. Detta möjliggörs genom en ljudstation där Zachrisson själv presenterar sina resultat från utgrävningarna.

Sápmi på plats i Historiska museet i Stockholm

Totalt äger Statens historiska museer 186 olika registrerade originalfynd vilkas fyndplats tilldelats Funäsdalen, Vivallen. Majoriteten av dessa finns i museets arkiv, men ett fåtal ligger även framme i Historiska museets utställning *Vikingarnas Värld*. Utställningen är av uppsatsförfattaren inte besökt. Genom kontakt med Sara Dixon, intendent vid Stockholms historiska museum, och Elisabet Regner, enhetschef, har ändå en bild av utställningen lyckats målas upp. *Vikingarnas värld* är världens största utställning på temat vikingar (Historiska museet i Stockholm). Den består av 2500 originalföremål och är närmare ett tusen kvadratmeter stor. I utställningen finns även interaktiva stationer i form av VR och prova på-stationer. I utställningen återfinns ett flertal av fynden från Vivallen, däribland bältesbeslag, ringar och nålhus (se fig 2). På Historiska museets nätbaserade utställning finns de samiska föremålen samlade under rubriken *Kultutövning i gränslandet*. Vid starten på utställningen finns information om det samiska folkets ceremonier och kultutövning och den omtalade *nájdén, náejtie*, som kunde försätta andra i trans. Varje föremål är därefter försedd med en kort beskrivning rörande form och användningsområden, där beskrivs även var föremålet hittades. Således står det klart och tydligt Vivallen, Härjedalen, under de nämnda fynden. Just här står det dock inte att föremålen är samiska. Till skillnad från utställningen *Sveriges Historia*, vilken kommer genomgås nedan, beskrivs dock inte heller föremålen vara icke-samiska.

På Stockholms historiska museum går även utställningen *Sveriges Historia* att besöka. Utställningen visar en kortfattad genomgång av händelser och livsöden vilka påverkat det land som i dag kallas Sverige. Utställningen består av tio skapade rum, där varje del berättar om ett århundrade, från 1000-talet fram till i dag. Bland fakten lyfts de personer som satt avtryck i historien. Däribland återfinns således, enligt museet, inflytelserika män och kvinnor, klasskämpar, immigranter och minoritetsgrupper. Utställningen hoppas dock även bjuda på de okända berättelserna om människor, föremål och miljöer.

I dagsläget är utställningen under ombyggnad, där nya föremål lyfts fram vilket innebär att de informativa skyltarna framställda vid montrarna inte alltid uppvisar överensstämmande fakta. På olika stolar och bänkar längs med utställning ligger fyndlistor, skrivna på engelska och svenska. Fyndlistan är det uttryckta pappersark i vilken samtliga föremål från utställningen räknas upp. Listan med föremål innehåller dock enbart de registrerade museala artefakterna, den inkluderar således inte den rekvisita och de dekorationer som använts för att bygga upp utställningen. Av de cirka 200 föremålen uppräknade på listan för utställningen *Sveriges historia* beskrivs sju av dem vara samiska.

Däri finns även sex andra föremål från Arjeplog, men dessa anses ej vara samiska. Föremålen visas upp i den del av utställningen som berör 1600-talet, av den anledning att det var då föremålen upptäcktes av dem som kallas för svenskar.

De samiska föremålen är inte enskilt daterade, varken i listan eller i utställningen. Föremålen anses vara framställda mellan 1600-talet och 1800-talet. Inte heller erbjuder museet förklaringar till varför de sex andra föremålen från Arjeplog ej anses vara samiska. Dessa icke-samiska föremålen dateras i enlighet med de samiska till en tidsperiod mellan 1600-tal och 1800-tal. De samiska föremålen uppvisade är en samisk trumhammare, en sele i ben, en sked gjord av horn (fig 3) tre väskbyglar gjorda av ben, och slutligen benrester från ren. Till de icke-samiska föremålen räknas keramik, lerpipor (fig 4) och fiskben, mer specifikt ben från torsk. För att ytterligare lyfta samerna i sin utställning finns det i 1600-tals rummets ena hörn en pekskärm. På pekskärmen kan besökaren läsa om den samiska religionen, rasbiologin och hur den samiska kulturen porträtterats i dagstidningar. Samerna nämns i utställningen gällande 1600-talet på grund av kolonialismen, något som i rummet beskrivs som en svensk expansion norrut. Att samerna existerat och verkat i Norrland innan svenskarnas intåg förtydligas inte här.

På grund av att samernas existerande i utställningen ställs i motsats till den svenska kulturen, nämns samerna i resterande delarna av utställningen aldrig igen. Totalt skrivs orden *same/r/rna* ungefär sex gånger i utställningen om Sveriges historia. Den nedvärderande benämningen *Lapp* förekom i utställningen enbart i skönlitterära skildringar, men skrevs lika många gånger.

Konflikt mellan Sametinget och Riksantikvarieämbetet

I ett försök att belysa Riksantikvarieämbetets förhållande till den samiska kulturen, och här framför allt Sametinget, kommer en kort redogörelse för Farokonventionen presenteras. Farokonventionen är Europarådets ramkonvention gällande kulturarvets värde för samhället (RAÄ 2021a). Tillkomsten sträcker sig tillbaka till Europas förändrade karta i och med Berlinmurens fall år 1989, och de krig och konflikter som tillkom till följd av det kommunistiska systemets kollaps i det forna Östeuropa. Konventionens mål är att motverka konflikter som bottnar i idéer om kulturella skillnader människor emellan, samt att främja kulturarvets betydelse i arbeten för fred och demokrati. Den betonar även kulturarvets betydelse för att främja en social och ekonomisk hållbar utveckling. Farokonventionen behandlar inte på vilket sätt, utan varför fornlämningar ska bevaras samt för vem dessa lämningar ska bevaras. Redan år 2012 fick Riksantikvarieämbetet i uppdrag att utreda de förutsättningar och potentiella konsekvenser en eventuell svensk anslutning till konventionen skulle innebära. Utredningen färdigställdes år 2014 och lämnades således in till kulturdepartementet. I sin utredning rekommenderade Riksantikvarieämbetet att Sverige skulle ratificera Farokonventionen, något som departementet än i dag inte tagit ett definitivt beslut om. Då konventionen är en ramkonvention innehåller den inga bindande krav, utan ämnar snarare bli betraktad likt ett inriktningsdokument. Syftet med konventionen är att uppgradera arbetet gällande kulturer så att det samlingar med dagens samhälle (RAÄ 2021a).

Riksantikvarieämbetets rekommendationer att kulturdepartementet bör ansluta Sverige till konventionen, är något Sametinget fullständigt avvisar. Sametingets uppfattning är i stället att utredningen gjord av Riksantikvarieämbetet är mycket bristfällig, och att den i sin början brutit mot FN:s konvention gällande mänskliga rättigheter. Dessutom anser Sametinget att konventionen om biologisk mångfald, vilken försäkrar samernas rätt till deltagande i frågor gällande det egna kulturarvet, har kränkts. Riksantikvarieämbetet har i sin utredning enligt Sametinget förbisett de konsekvenser Farokonventionen kommer innebära

för det samiska kulturarvet. Sametingets åsikt är att en ratificering av konventionen skulle medföra att samerna förlorar rätten till sin egen kultur, då konventionen ifrågasätter det aktuella kulturbegreppet. I Farokonventionen tillskrivs inte heller staten några legala möjligheter att skydda specifikt utpekade gruppers kulturella rättigheter (Sametinget 2015:2). Enligt Riksantikvarieämbetets analys betonar i stället Farokonventionen kulturarvets roll i verkandet för ett fredligt och demokratiskt samhälle, och för en hållbar samhällsutveckling (RAÅ 2014:46).

Denna rapport skriven av Riksantikvarieämbetet kring Farokonventionen förankrades genom en särskilt tillsatt referensgrupp. I denna referensgrupp ingick även en extern forskare vars syfte var att utreda konventionen som instrument för den offentliga kulturmiljöförvaltningen. Riksantikvarieämbetet tillfrågade inte representanter från Sametinget att vara en del av den nämnda referensgruppen (Sametinget 2015:2). Detta trots att kulturarvets värde i högsta grad är en aktuell samisk fråga, där Sametingets syfte som statlig institution är att ge samerna ett inflytande i de frågor vilka berör den samiska kulturen (Sametinget 2015:3). Således pågick utredningen kring konventionen fullständigt utan insyn på samernas ställning som urfolk i Sverige.

Fig 3. Samisk sked, Arjeplog. Foto av Eva Vedin SHM. 2008.

Diskussion

Nedan följer en diskussion vilken cirkulerar kring den analys formulerad ovan. I följande kapitel kommer uppsatsen tydliggöra de föreställningar historien har skapat av den samiska kulturen. Även den bristande tilltro till arkeologiska utgrävningar och motviljan att acceptera resultatet från dem kommer beskrivas nedanför. Dessutom kommer kapitlet ifrågasätta de utdrag i kulturmiljölagen relevanta för syftet. Slutligen kommer diskussionen breddas och inkludera andra staters hantering av en urbefolkning. Däri kommer fokus främst ligga på Norge, men även Finland och Australien nämns kortfattat.

Kolonialismen utplånar Sápmi

Det finns en naturlig och nästan oundviklig koppling mellan arkeologi och nationalism. Arkeologins roll i Sverige uppstod framför allt för att nationen skulle finna en gemensam identitet vilket på så vis förklarar Norrlands lysande frånvaro däri (Loeffler 2005:64). Montelius, Stenberger och Burenhult ansåg inte Norrland tillhöra det Sverige de ville stoltsera med. En nation framställer gärna sin ursprungsmyt i ett romantiskt och heroiskt sken (Mulk 2009:195). Inom de historiska disciplinerna nyttjades arkeologi, historia, myter och folklöre för att formulera ett facit till nationens ursprung (Fossum 2006:17). Narrativet tillhörande myten presenterar en historia vilken är konstruerad på ett specifikt sätt, ämnad att skapa känslor åt åhöraren. Den skapta historien gör sig tillgänglig för både nationens befolkning och en vidare värld (Mulk 2009:195). Kopplingen finner Mulk (2009) i etableringen av museum och uppkomsten av dessa så kallade moderna nationer under senare delen av 1800-talet. Således, menar Mulk, hjälpte museum till att skapa en historia och en identitet åt nationen (2009:195). Som kontrast utövades det inom de etnografiska disciplinerna i stället kompletterande studier, främst utanför Europa, där de främmande och primitiva kulturerna samt människorna undersöktes. Detta dualistiska system, historiska kontra etnografiska discipliner, bygger på en tro om att det fanns folk med historia och att det fanns folk utan. De utan historia tillhörande etnografien, ansågs vara statiska och var av den anledning inte aktuella för historiska undersökningar (Fossum 2006:17). Samerna har i den svenska historien på något vis hamnat i ett mellanting, i vilket de exotifieras och undersöks men också antas vara fastfrusna i tiden utan något historiskt värde. De svenska historieskrivarna vill således hålla samerna på en armlängds avstånd.

Den bild som existerar av den samiska religionen och kulturen är framför allt framställd under 1600-talet och 1700-talet när renskötseln kommit in i många områden och en stor del av den samiska befolkningen kristnats (Ojala & Nordin 2015:11). Samernas kristnande är en direkt följd av den kolonialisering vilken medförde upprättandet av kyrkor i Sápmi (Ojala & Nordin 2015:10). Till kyrkorna kom även missionärer vilka kampanjade mot den icke kristna tron vilken samerna tillhörde (Ojala & Nordin 2015:11). Det var under denna tid som svensken, genom bland annat Carl Von Linné, började intressera sig för den samiska kulturen. Linné besökte Norrland och tog med sig souvenirer som dokumentation från deras resor (Mulk 2009:197). Dessa souvenirer återfinns nu hos kungar, aristokrater och biskopar. Flertalet av dessa samiska föremål infinner sig än i dag på museum, långt utanför både Norrland och Sápmi. Vanligast var att föremål inplockade under denna period placerades runt om i Europa (Mulk 2009:197). Bland annat förekommer föremålen i Köpenhamn, London, Paris och Rom. Kvar i Sverige placerades föremålen i Stockholm. Den välkända samiska trumman som Linné tog med sig från Sápmi efter ett studiebesök, placerades i Riksmuseets ägo fram till år 1883, då den gavs bort till Paris (Reuterskiöld 1910:17). Muséerna i Stockholm erhöll de första samiska föremålen under 1800-talet, men föremålen vilka visades upp kom ursprungligen från privata samlingar. I de privata samlingarna hade föremålen legat sedan 1600-talet (Mulk 2009:198). Dessa föremål är än i dag utplacerade på svenska museer. De samiska föremålen har således kommit dit på tillvägagångssätt vilka i dag strider mot den bestämda kulturmiljölagen. Därigenom har frågor om repatriering aktualiserats. Att genomföra en repatriering är inte på något sätt enkelt utan medför komplikationer. Det arkeologiska arbetet är historiskt och måste fortsätta ta detta i beaktning även vid arbete gällande samtidsaktuella frågor. För att en repatriering ska genomföras måste i dag flera kriterier uppnås. Bland annat måste det vara rätt person som kräver repatrieringen. Till följd av att länder förändras, det vill säga att länder försvinner eller tillkommer och att kartor ritas om, förändras möjligheter för en repatriering (mejlkontakt med arkeolog Adriana Munoz, 2022-11-20). Enligt propositionen *Kulturarvspolitik* (2016/7:116) ska den svenska praktiken gällande repatriering vara "[...] föredömlig i dessa avseenden sett ur ett internationellt

perspektiv”. Än i dag är repatriering av samiska föremål ett sällsynt förekommande fenomen i Sverige (Mulk 2009:204). De lagar i dag upprättade är ett resultat av flera års kolonialisering av Norrland, och således ett resultat av ett aktivt förtryck av den samiska befolkningen.

Det som går att sägas om samernas förflutna är format av det som samerna själva vågade berätta, vilket är det prästerna önskade att höra (Fossum 2006:16). Därigenom tvingades samernas kulturarv till indirekt assimilering. För att kunna bygga en samisk historia enbart vilande mot muntliga och skriftliga källor krävs etablerade kontaktnät, där samer måste släcka sydsvenskars kunskapsörst rörande kulturen, genom fullständigt utblottande. Att kräva muntliga och skriftliga berättelser från kulturgruppen är i postkoloniala sammanhang inte smärtfritt. Helga West formulerar det ”[...] att vara same betyder att jag har en bisarr plikt att dela med mig av mitt privatliv” i sin text *Om jag vill utgöra ditt forskningsmaterial? I helvete heller!* (2021:199). Genom tillförlitning på muntliga källor kräver forskningen att arbetet indirekt ska utföras av samer, och dels kräver den att samer ska tvingas återuppleva potentiellt smärtsamma minnen. Maktrelationen blir mellan svensken, forskaren och samnen inte jämlik.

Dagens tankar om samiska traditioner, enbart sett till muntliga och skriftliga källor, är alltså starkt påverkade av det förtryck samerna genomlidit. Forskningen gjorde ett försök att skriva om den samiska historien under 1980-talet, då porträtterades samerna som blonda och blåögda (Bergman 2018:9). Porträtteringen tvingar åhörarna att dra en koppling mellan den nordiska identiteten och den samiska. Genom omarbetningen försvenskades samerna i enlighet med den tidens aktuella skönhetsideal. Enligt Birgitta Fossum skulle en del av denna problematik lösas om vi kollade till det arkeologiska källmaterialet. Däri ligger dock en motvilja hos bland annat religionshistoriker om detta materialet ej överensstämmer med de existerande skriftliga källorna eller de befintliga muntliga traditionerna (Fossum 2006:16).

I ett postkolonialt samhälle finns det risker med allt källmaterial. Att utesluta det arkeologiska materialet fullständigt är att till viss del avvisa samerna deras rätt till en förhistoria och en nutid. Även det arkeologiska materialet är dessutom färgat av utgrävarens samtid, och således av koloniala eller postkoloniala tankemönster. Bland annat ansågs den samiska kulturen förr inte vara så gammal. Detta har resulterat i att de arkeologiska fynd som upphittats i Sápmi ansetts komma från nordbor, och därigenom tillhör dessa än i dag inte det samiska kulturarvet. Som nämnt skiljde bland annat Baudou dessa grupper åt. Av denna anledning finns det ännu en kunskapslucka där samiska föremål inte tillhör det samiska kulturarvet, vilket går att ana i utställningen *Sveriges Historia*.

Fig 4. Lerpipor, material kategoriserat som icke-samiskt på SHM. Foto av Christer Åhlin.

Utställningen på Historiska museet i Stockholm skiljer den svenska kulturen och den samiska kulturen kraftigt åt, detta utan att en förklaring till museets klassificeringar erbjuds vilket är förvånansvärt. Vad får enligt Historiska museet i Stockholm den samiska kulturen bestå av? Tydligt är att renresterna direkt förknippas med samisk aktivitet, medan fiskbenen inte gör det. Detta till trots att samerna periodvis levt och varit verksamma i mycket aktiva fiskarsamhällen. För den svenska historien är samerna enbart väsentliga till följd av vad de kunde erbjuda svensken. I Historiska museets utställning är samerna således inte svenska. På pekskärmen beskrivs samerna som ett urfolk, men deras handlingsvägar, hur de kom dit och hur länge de befunnit sig i det land vilket i dag kallas för Sverige, nämns inte. Budskapet förblir att en same är en same, och den är således inte svensk. På grund av de åtskilliga åsikterna om vad som räknas tillhöra det samiska kulturarvet och vad som enbart är artefakter kvarlämnade av nordbor, är samernas historia ännu svårare att skriva. De enklare fynden upphittade i Norrland, och de fynd som inte överensstämmer med uppfattningar om samisk kultur, anses fortfarande inte tillhöra det samiska kulturarvet enligt allmänheten.

Historiska museet i Stockholm gör således en tydlig distinktion på samiska och icke-samiska föremål i sin utställning *Sveriges Historia*, men att döma av materialet synligt online, är denna definition inte lika viktig i fråga om vikingatiden. Det vackra blomformade spännet kommer från Vivallen, och det är daterad till 800 – 1100 e. Kr. (Fig 2). I utställningen *Vikingarnas Värld* förvandlas således samerna till vikingar, men i *Sveriges Historia* definieras samerna ändå inte vara svenska. Norrlands och Sápmis intåg i den svenska historien inträffade genom koloniseringen först på 1600-talet. Så även på Historiska museet i Stockholm.

I och med att ett föremål placeras på ett museum, det vill säga att föremålet musealiseras, förlorar den sin tidigare kontext och därför också sin identitet och sitt värde som lämning. Det som tidigare varit ett verktyg för den vardagliga människan förvandlas till att enbart vara ett ting. Föremålet inlemmas i en ny berättelse, museets, föremålen får spela rollen som den representativa kulturen. Föremålen representerar ett liv, i stället för att vara delaktiga i det. Vid museiutställningar blir föremålet av med den anledning till varför det ställdes ut från början (Smeds 2007:66). De samiska föremålen tillhör därigenom inte längre den samiska kulturen. Föremålen går miste om sitt användningsområde och den samiska identiteten. Därför finns det en problematik i insamlingsprocesser och museiutställningar kring det samiska kulturarvet. De samiska föremålen förvandlas till döda föremål där utställningarna bekräftar att objekten inte längre är i bruk. Därför antas de kulturella företeelserna föremålen uppvisar vara otidsenliga, trots att kulturen ännu lever kvar. Således spåds tankar om den utdöende etniciteten på.

På grund av arkeologiska utgrävningar går det i dag att konstatera att samerna i norra Skandinavien har mer rätt till sin historia än sydsamerna i mellersta Sverige (Zachrisson 2016:59). Det är en kamp inom en kamp. Även bland samerna finns åsikten att sydsamer inte räknas vara lika mycket same som de nordliga samerna, att deras samiska tillhörighet inte är lika stark. Dessa tankar är ett direkt resultat av bland annat de tvångsförflyttningar utförda av svenska staten under 1900-talet (Labba 2020:30). Men åsikterna är även ett resultat av de historieskildringar existerande i dag. Att norra Sápmi tillräknas det samiska kulturarvet tvistar arkeologer i dag ej om, men kring södra Sápmi debatteras det ännu. Dessa diskussioner berövar sydsamerna på sin historia och sitt arv.

Det arkeologiska materialet är således nödvändigt för att nyansera bilden av Sápmi. Materialet nyttjas dock än i dag för att befästa de tankar redan existerande kring samernas kulturarv. Dessutom finns det ytterligare aspekter gällande problematiken med arkeologiskt material. I och med Sveriges kolonialisering och erövring av samisk mark och skog, har det fysiska landskapet förändrats (Loeffler 2005:80) och möjligen även det arkeologiska

fyndmaterialet, då nya stratigrafiska förhållanden skapats. I analysen beskrivs även hur de samiska boplatserna, framför allt vinterboplatser, som svåra att upptäcka, där en stor andel redan blivit förstörda. Det går därför även att anta att spår efterlämnade av samer i Sápmi, tidigare även fanns i större omfattning än just boplatser. Den bristfälliga arkeologin genomförd under den tidigmoderna kolonialismen påverkar och försämrar den förståelse möjlig av det materiella resultatet från en kolonial process (Hood 2015:38). Historiker kan baserat på texter och muntliga berättelser göra anspråk på en historieskrivning, men aldrig förstå den fullständigt. Med andra ord har Norrland i dag ingen egen historia, om den inte definieras och bestäms i förhållande till södra Sverige (Loeffler 2005:8).

Det är av denna anledning som de fynd vilka upphittades av Zachrisson i VivalLEN, Härjedalen blev kontroversiella. Som nämnts i forskningsöversikten ställde sig arkeologerna ytterst tveksamma till Zachrissons påstående. Det var dock inte enbart i de slutna arkeologkretsarna som Zachrissons fynd blev impopulära. På grund av den enorma täckningen genom radio och tidning nådde budskapet ut både i Sverige och i Norge. Att budskapet skulle nå ut var helt i enlighet med Zachrissons målsättning, hon som utöver intervjuer dessutom höll i presentationer och föreläsningar om ämnet. Bland annat blev hon inbjuden som enda svensk till *Norsk Arkeologmotes forskningsseminar*, vilket gick bra, men hennes medverkan i *Nordiska Arkeologimötet i Åbo 1985*, var inte lika populärt (Zachrisson 2016:56).

Anledningen till kunskapens impopularitet var bland annat att det sade emot den bild av nationen som både Sverige och Norge skapat åt sig själva. Påståendet att samerna var verksamma innan vikingarna i södra Sápmi, var i sin själva grund ett politiskt anspråk, vilket arkeologerna under denna tid fruktade. Ämnet politiserades till den grad att en norsk journalist förbjöds att fortsätta gräva i ämnet, efter mordhot från så kallade samefientliga kretsar (Zachrisson 2016:57). Fram till Zachrissons upptäckt hade samerna ansetts vara mindre utvecklade än de civiliserade människorna i söder, och till följd av detta mindre historiskt värda. En historieskrivning som nu kraftigt tvingades ifrågasättas.

Det har även länge funnits en kontrovers gällande gränsdragningen för södra Sápmi. Något som kort nämnts i samband med Baudou och Zachrisson. Vid flera instanser har sydsvenskar påstått att marken tillhör dem, för att bland annat förhindra utförandet av samiskt renbete (Ojala & Nordin 2015:12). Det har alltid varit svårt att dra en korrekt linje för södra Sápmi, och än i dag finns inte en fullständig avbildning (Samer, u.å-a). Sedan Zachrisson hittade boplatserna i VivalLEN är det i stor utsträckning i dag konsensus att området från nordvästra Dalarna och närområdet av Söderhamn i Hälsingland, markerar den hittills sydligaste gränsen för Sápmi. Därifrån tillräknas Norrland södra Sápmi, det vill säga sydsamiskan (Se fig 5). I oktober 2021 publicerades dock *Härdar och husgrunder*, en artikel vilken behandlar samiska lämningar i Gästrikland (Björck et al. 2021). Det vill säga, lämningar söder om den dragna gränsen för Sápmi. Av denna anledning har arkeologin fått starkare fäste och väckt ett intresse, med förhoppningar om att utforska den lokala historien (Ojala & Nordin 2015:13). Som nämnt i analysen har Arkeologernas regionchef Johan Anund, precis som Baudou, en annan gränsdragning för Sápmi än den vilken i de flesta kretsar i dag är allmänt accepterad. Arkeologerna gör enligt regionchefen utgrävningar i områden vilka enligt definitionen ovan tillhör Sápmi, men tillägnar dem enbart Norrland. Följaktligen fortsätter Sápmi exkluderas ur det aktuella arkeologiska utförandet.

Såpmis gränser är således omstridda, framför allt eftersom att forskningen spelar efter sydsvenskars spelregler. Artefakter tilldelas nordbor och inte samer, på grund av den avsaknad av anspråk på marken gjorda av samer. De befintliga spår efterlämnade av samer stämmer inte överens med sydsvenskars definitioner av hur en kulturs efterlämningar bör vara utformade. Sofia Jannok, same och sångerska skriver i sitt bidrag till antologin *Inifrån Sápmi*:

Tänk om vi vetat att det inte räcker med närvaro sedan urminnes tider, att det inte räknas om en fyrkantig tygbit inte är rest som en markering att 'detta är vårt'. Tänk om vi vetat att det inte ens spelar någon roll att vi döpt marken utan att det är just en sådan liten tygbit som krävs för att kunna befästa den medfödda rätt vi har till markerna, en rätt som vi förlorar mer och mer för varje dag som går, som ett straff för att vi inte lämnat några spår. Sofia Jannok 2020:99

Att vara verksam arkeolog är att vara politisk (Loeffler 2005:19). Historieskrivning medför ett val gällande vilken eller vems historia som ska berättas. De frågor som berör arkeologer gällande utgrävningar, repatriering och etiska dilemman är starkt förankrade i en politisk övertygelse. Denna tillhör inte partipolitiken, naturligtvis, men samtliga beslut tagna av en arkeolog i detta skede kommer ha en inverkan på den förmedlade politiska inriktningen. Detta då arkeologerna blir ansiktet utåt för att förmedla den politiska andan som genomsyrar det land i vilken arkeologen är verksam i, eller jobbar åt.

I länder som Storbritannien, Belgien, Nederländerna och Frankrike lever det koloniala arvet tydligt kvar i form av formella koloniala egendomar (Mulk 2009:199). Dessa egendomar är något som Sverige saknar och således gör att Sverige till synes skiljer sig från de andra nämnda länderna. Till följd av detta har Sverige kunnat måla upp sig självt som ett progressivt land, där undervisning om den svenska kolonialismen och Sápmi tycks vara överflödigt (Stutz via Eng 2020:30). Det aktiva och öppna diskriminerings praktiserandet har övergetts, men ännu behålls den centraliserade hegemonin på ett mer återhållsamt sätt (Mulk 2009:195). Det koloniala arvet inom Sverige visar i dag upp sig i form av attityder och upprätthålls i och med museala utställningar (Mulk 2009:199).

Fig 5. Karta över Sápmi, illustrerad av Anders Suneson för Nordiska Museet.

Vad vi ser, eller inte ser, på ett museum är direkt kopplat till vad eller vem som utgör gemenskapen. Det som synliggörs på ett museum är det som definierar gruppens identitet (Duncan 1995:8-9). Således är museivärlden, precis som kulturen i sig, i konstant förändring (Duncan 1995:6). Den ritual som besökarna omedvetet deltar i riktar sig främst till den grupp som kan genomföra ritualen bäst. Den grupp bäst lämpad att genomföra ritualen är den grupp som framför allt bekräftas i utställningarna (Duncan 1995:8). De samiska utställningarna

riktar sig således inte främst till samerna, utan till de svenskar vilka bestämt den samiska kulturens utformning.

Den konstruerade korsningen

Kultur, i sin bredaste benämning, är ett samlingsbegrepp vilket inkluderar föreställningar, symboler och värden gemensamma för en specifik grupp och ett folk (Östlund 1989:19). Således går kulturbegreppet att likställa med livssyn, och det skapar en gemensam identitet, tillika etnisk tillhörighet åt ett folk. Det finns inom arkeologin ett motstånd till att diskutera forntida identiteter i samband med etnicitet, då begreppet etnicitet anses vara ett nutida fenomen (Fossum 2006:19). På grund av att etnicitet anses existera inom människan, lämnar den inte tydliga spår i den materiella kulturen. Därför anser flertalet arkeologer att fynd måste erhålla ett tydligt identifikationsmärke för att kunna sammankopplas med en etnicitet, exempelvis den samiska (Ljungdahl & Aronsson 2013:6). För det intersektionella perspektivet förblir termen dock viktig. Arv (eng *heritage*) kommer från, och ges vidare av, tidigare generationer. Det konstrueras, definieras och försvaras av en specifik grupp vid ett specifikt tillfälle (Loeffler 2005:16). Den gemensamma identiteten är således en social konstruktion. I stället vill arkeologin nyttja DNA-prover för att avgöra människans härkomst. Människors identitet och etniska tillhörighet kan dock inte avgöras därefter. De fysiska kriterier eller biologiska markörer påverkar inte känslan av tillhörighet. Det sociala är grunden för kulturarvet. Jakten på DNA inom arkeologi begränsar den komplexitet som existerar inom den mänskliga kulturhistorien, där arkeologin skapar en direkt koppling mellan genetik och kultur (Bergman 2018:13-4).

Enligt John R Gillis, tidigare professor i historia, reviderar människor sina minnen för att anpassa dem till en rådande identitet (1994:3). Minnen och identiteter är därmed inte determinerade utan enbart representationer och konstruktioner av en verklighet, och är sålunda inte baserade på objektivitet. Etniciteten är med andra ord situationsbetingad, och under ständig förändring. Vilka begrepp etniciteten rymmer förändras med tid och rum (Fossum 2006:20). Den i dag existerande samiska kulturen bör därigenom inte gå att likställa med den samiska identiteten skapad för tusen år sedan. Den samiska identiteten behöver således inte heller vara densamma i Härjedalen som i Finnmark. Dock existerar det en formulerad identitet för samerna. Det Nordiska Samerådet formades år 1953 och formulerade sedermera en identitet som skulle fungera lika väl för samer i nutid som i dåtid. Detta kulturella program beskriver samer som ett folk stolta över sin identitet, utan att göra anspråk på att vara varken bättre eller sämre än andra kulturella identiteter. Däri skriver de också att samerna har ett land, ett eget språk och egna kulturella och sociala strukturer, men att samerna blivit bestulna på dessa egendomar (Bjørklund, et al. 2002:8).

Därefter under mitten av 1970-talet grundades de första samiska museerna, vilket återspeglar en önskan om att ta tillbaka kontrollen över den samiska kulturen och dess skriftliga historia. Precis som övriga nordiska nationaliteter under 1800-talet, blev museerna väsentliga för skapandet av identiteten (Mulk 2009:200). Majoriteten av de samiska museerna finns i dag i Norge, men även i Sverige och i Finland har ett fåtal grundats (Mulk 2009:200). Varje kultur bygger på flera generationer bestående av kunskap, värderingar, idéer och sedvänjor. Dessa kriterier måste varje ny generation förhålla sig till och anpassa efter de förhållanden vilka råder under levnadstiden (Fossum 2006:21). Det är identiteten, de kulturella uttrycken och det språk som förenar ett ursprungsfolk, detta medför att den konstruerade identiteten blir avgörande för kulturens överlevnad.

Under 1900-talets Sverige uppmanades de samer med så kallade traditionella livsstilar att fortsätta uttrycka dessa. Till det traditionella tillhörde de som bar sametypiska kläder, bodde under sametypiska förhållanden, och levde ett nomadliv. De samer som inte

uppfyllde samtliga av dessa kriterier, påtvingades en förödande assimilering (Spangen et al. 2015:2). Således skulle det samiska förbli samiskt, där södra Sverige fick avgöra vad som räknades tillhöra den samiska kulturen, och vad som inte gjorde det. Därigenom etablerades den politiska linjen som kom att kallas *Lapp ska vara lapp*. Politiken bottnade i en tro på raser och framför allt rasåtskillnad (Sametinget). Uppmaningarna om att bevara det samiska kan dock även vara grundade i en rädsla att förlora det exotiska, då sydsvenskarna var övertygade om att det samiska skulle försvinna när den kulturen vande sig vid moderniteterna vilka existerade i det civiliserade Sverige. Om den, kallade, samiska rasen skulle försvinna skulle även den svenska rasens överlägsenhet göra det.

Det kulturella bandet är starkt förknippat med den miljö vilken de levde i och den mark som de har brukat (Samer, u.å-c). Det är kring denna plats, och urfolkets förhållande till den, som kulturella uttryck skapats. Det är där språk och traditioner spridits. Norrland beskrivs ofta som Europas sista vildmark. Den svenska turistföreningen, STF, beskriver gärna sina tillgängliga resor i Norrland som ett besök till vildmarken (Fjällhornet). Där beskrivs Norrland som en orörd natur, dessutom lockar rennäringen nu mer än någonsin tidigare (STF). Den mark vilken samer hör samman med har konstant påtvingats förändring. Norrland har i århundraden spelat en ytterst viktig roll för Sverige. Landskapet har försett den svenska staten med arbetskraft, energi, ekonomi, virke och jordbruk. Landskapet har således plöjts, justerats och dirigerats, för att få en plats i det svenska samhället. I extrema drag kan det därför påstås att Sverige ännu inte avslutat sin fullständiga kolonialisering av Norrland, då en önskan att exploatera landskapet ännu existerar, bland annat SCA och Holmens planer på nytt sågverk i Rundvik (SCA). Således exploateras och exotifieras samerna och Norrland än i dag. Respekten gentemot landskapets kulturhistoria har således ännu ej fått ett uppsving och den diskriminering samer ännu behöver genomgå tar sig bland annat i form av byggnationer i Norrland. Tron på den orörda skogen kan därav inte vara längre från sanningen. I dag är 97 % av den Norrländska skogen ett resultat av mänsklig manipulation (Loeffler, 2005:36).

I *Hellre mista sitt huvud än lämna sin trumma* (2007) redovisar Åsa Viridi Kroik för Sápmis heliga platser. Ernst Manker skrev redan år 1954 *Lapparnas heliga ställen* i vilken han påstår att det finns 507 heliga platser i Lappland. Viridi Kroik ifrågasätter hans definitioner av just helig plats och menar på att Mankers redovisning bara har snuddat vid sanningen. Hon menar att det tidigare förmodligen funnits många fler (2007:1). Diskussioner kring heliga platser brukar främst fokusera kring platser ägnade åt riter eller offeringar. Dock behöver en helig plats inte vara kopplad till mänsklig aktivitet. Britta Marakatt-Labba, samisk konstnär, menar att somliga heliga platser är heliga på grund av motsatsen, det vill säga avsaknaden av mänsklig aktivitet (Marakatt-Labba 2022).

Som nämnt sammankopplas en helig plats främst med en rit eller offering. På så vis sammanfaller tankarna om de heliga platserna med benämningarna för fornlämningar i kulturmiljölagen (1988:950). Det vill säga, spår av mänsklig aktivitet. Vad som således inte inkluderas är samernas egna definition, där den heliga platsen framför allt är det så kallat orörda. Det som inkluderas i kulturmiljölagen är det kulturella landskapet, där spår av lantbruk eller arkitektur går att återfinna. Tack vare tillägget i kulturmiljölagen som fastställer att även naturbildningar kopplade till sägner, märkliga historiska minnen och ålderdomliga bruk inkluderas i lagen, bör även samernas heliga marker bevaras. Dessvärre förblir problemet att arkeologerna gräver utan rådgivning från samer, företagen vilka anställer arkeologerna, vet inte var de heliga platserna finns, men anlitar inte heller samer för att besvara dessa frågor. Då tillägget i kulturmiljölagen kom först år 2013 hann naturligtvis mycket av den samiska marken dessförinnan att exploateras, och trots tillägget har marken fortsatt blivit utgrävd. Detta för att möjliggöra byggandet av bland annat industrier tillika diverse kraftverk (däribland Sjevind, Markbygden 1101). De heliga platserna är en punkt att bygga gemenskap kring för den samiska kulturen och således är bevarandet av platserna en

nödvändighet för kulturens överlevnad. Dessvärre har det på grund av den ekonomiska aspekten, och det fortsatta koloniala tankesättet, inte gått att beskydda de samiska heliga platserna.

Att identifiera en enda samisk grupp är till stor del omöjligt. Samerna talar tio olika språk med tillhörande dialekter. Dessutom tillhör samerna olika länder, vilket medför att den samiska befolkningen påverkats av olika historier och politiska kontexter. Den samiska identiteten är således komplex, skapad av systematiska separationer utifrån och inifrån Sápmi. Exempelvis skapades olika förutsättningar för renskötande samer och icke-renskötande samer, vilket innebar en inbördes konflikt. De olika nationalstaterna har på varierande tillvägagångssätt, bland annat genom assimilation och segregation, påverkat och kontrollerat representationen och definitioner av den samiska identiteten. Något som vållar skada på förståelsen för den samiska historien, identiteten och kulturen än i dag (Ojala & Nordin 2015:13).

På så vis är både samernas gemensamma identitet, tillika dess geografiska område, konstruerat och den arkeologiska praxisen tillsammans med de utövande arkeologerna har spelat en stor roll i formgivningen. Den kunskap som är tillgänglig för nutida generationer, är insamlad under koloniala förtryck, och har därför inte skapat en korrekt uppfattning om det forntida arvet. De koloniala spåren visar sig tydligt i historieskrivningen. När en tystnadskultur, till stor del färgad av skam och rädsla sprider sig genom ett folk, får de nästkommande generationerna inget reellt att grunda sin identitet på, och således skadas kulturarvet.

Är Sveriges samer unika?

Av de länder med samisk ursprungsbefolkning var Norge först ut med att forska kring dem. Universitetet i Tromsø etablerade forskningsområdet *samisk arkeologi* på 1980-talet, och har därefter fortsatt ligga i framkant gällande forskningen. Zachrisson beskriver dock hur norska arkeologer, likt de australiensiska och amerikanska, redan på 1970-talet påbörjade arbetet med frågor gällande nationernas ursprungsbefolkningar (2016:53). Under 1970-talet inleddes de intensiva debatterna gällande samernas rättigheter i Norge, vilka fortsatte till tidigt 1980-tal. Debatterna inleddes som ett resultat av den benämnda *Alta-affären*. Alta-affären innebar att de norska myndigheterna beslutade att utveckla vattenkraft i Finnmark, trots enorma protester framförda av lokala auktoriteter, samiska organisationer och miljöaktivister (Hansen & Olsen 2014:5).

Tack vare universitetet i Tromsø har Norge således blivit en inspiratör för den svenska arkeologin, och en uppmuntran till fortsatt vidareutveckling. Inställningen har från norskt håll framför allt varit positiv kring den svenska arkeologins utveckling i frågor gällande samernas kulturarv och rörelseområden. Den norska arkeologin präglas, enligt Zachrisson, av ett öppnare diskussionsklimat och ett mer uttalat intresse för etnicitetsfrågor och därigenom samisk arkeologi (2016:53). Etablerandet av Umeås universitet år 1965 tillsammans med Rovaniemi (Lapplands universitet i Finland) år 1979 var dock även avgörande för skapandet av den samiska historien (Hansen & Olsen 2014:5).

Samernas plats i den norska historien har dock inte alltid varit självklar. Samer har även där utgjorts av en med tidens språkbruk *främmande nationalitet* (Schanche 2000:51). I Norge kan kontakten mellan norrmän, det vill säga de germanska, och samer spåras tillbaka till tidig järnålder. En sådan interaktion med omkringliggande jägarkulturer var av stor sannolikhet vital för spridningen av den samiska kulturen. Inom den norska arkeologin måste forskaren göra ett val mellan norrmännens förflutna och *deras*, det vill säga samernas, förflutna, en dualism som är synlig även i det svenska tankesättet. Spangen (2004:85)

diskuterar dock huruvida denna dualism osynliggjort tecken på inblandning av hybriditetskulturer, alltså övriga kulturer med alternativa identiteter.

Under senare hälften av 1800-talet då moderniseringen inträffade, kallad *Norgefiering* av Olsen (1986:30), förändrades Norges inställning gentemot samerna. Samerna ansågs nu vara lata, smutsiga och omoraliska, där de tidigare uppfattningarna hade istället betraktat samerna som nobla hedningar. Samerna förknippades under denna tidsperiod med det oföränderliga, när de civiliserade norrmännen ansågs vara i utveckling. Således skapades en norsk historia – och en samisk etnografi. På grund av att arkeologin genomförd i Norge exklusivt utförts av majoritetsgruppen, det vill säga norrmännen, är den norska historien mer välutvecklad än den samiska, precis som i Sverige, där sydsvenskar exkluderar Sápmi ur historieskrivningen. Björnar Olsen (1986:40) konstaterar att "[...] 'everybodys' (pre-)history has conveniently been transformed into a Norwegian one, hidden behind the myth of a uniform Norwegian past".

Redan år 1986 kunde Olsen konstatera att av de cirka 30 000 människor i Norge som identifierade sig som Samer, var enbart 10 % renskötande (1986:30). I Sverige år 2005 är siffran 15 %, av sveriges alla samer, cirka 17000 stycken, är alltså 85 % inte längre renskötare (Loeffler, 2005:74). Enligt Olsen (1986:29) är dock skillnaden mellan norrmän och samer inte lika stor som skillnaden mellan svenskar och samer. Detta då en *norrmän* i sig är en formalitet och ett attribut och därigenom inte en etnicitet. Olsen argumenterar således för att samtliga invånare i Norge är norrmän.

Till följd av den *norgefiering* som Olsen nämnde, måste den samiska folkgruppen kämpa för sina politiska rättigheter, detta för att kontrastera den spridda homogena bilden av nationen och därigenom göra sig själva märkbara. För samer förblir det således viktigt att synliggöra den etniska dikotomin, det vill säga att särskilja sig från nationens identitet (Olsen 1986:30). Den norska samekommittéen inrättades redan år 1956, följt av det norska samerådet år 1964. Därefter utvecklas *samerettsutvalget* och *samiskt kulturråd* vilka fokuserar på förvaltningen av de samiska kulturminnena (Schanche 2000:67). I kampen om samiskt självbestämmande, vilket resulterade i inrättandet av Sametinget år 1989, hade rätten till självförvaltning av kulturarvet en central position. Den nämnda förvaltningsmyndigheten var efter sametingets uppkomst den första lagförvaltning vars överinseende direkt överfördes till Sametinget (Olsen 2016:218).

I Norge grundades år 1973 Nordisk Samisk Institutt (NSI), vilket i dag fått namnet Samisk forskningsinstitut, Sámi dutkaninstituhhta. Till en början var det en forsknings- och allmän kulturell institution vilken riktade in sig på samiska frågor, men verksamheten kom efter hand att koncentreras till forskning. Institutionen var tidigare självständig men integrerades år 2005 i Sámi allaskuvla/Samisk Høgskole i Kautokeino. Forskningsinstitutets syfte är att med hjälp av forskning utveckla och stärka samtliga samiska språk, den samiska kulturen och det samiska samhällslivet (Solbakk 2006).

Forskning gällande samisk förhistoria fick i Norge ett stort uppsving under 1980-talet och 90-talet, där de allra flesta avhandlingar producerade under denna tid utfärdades av det nämnda universitetet i Tromsø. Vid sidan om dessa forskningshistoriska och faktakritiska analyser formulerades under denna tid en mängd frågeställningar gällande bosättningshistoria, samt ekonomiska och sociala karaktärer. Redan nu påbörjades diskussioner om samisk etnicitet och samers relationer till andra grupper i norra Fennoskandinavien (Schanche 2000:87).

I dag blir samiska artefakter och platser vilka inte längre har en funktion i den samiska kulturen, samt är äldre än 100 år, automatiskt skyddade enligt norsk lag (Myrvoll et al. 2012:31). Därför blir brukade föremål, byggnader och platser från år 1923 vilka på något sätt haft en funktion i kulturen skyddade av lag vid årsskiftet.

Arkeologer i USA, Australien och Nya Zeeland började under sent 1960-tal och 1970-tal bedriva lobbyverksamhet för att verkställa en legalisering med syfte att skydda och hantera arkeologiska platser i de nämnda länderna (Smith 2006:278). I Australien lyftes dock redan på 1930-talet tankar om att skydda aboriginalt arv genom lagstiftningar. Tankarna väcktes inte enbart ur ett vetenskapligt perspektiv, där artefakterna får sin relevans genom arkeologin, utan även för att kulturell information ansågs gå förlorad i och med försvinnandet av urinvånarna och deras seder.

Under det sena 1960-talet och 1970-talet blev aboriginers politiska aktivism mer publik och fick således medial uppmärksamhet (Smith 2000:109). Aktivismen föddes ur en vilja att återfinna en stolthet över identiteten. Samtidigt ansåg sig arkeologer arbeta med ett fossilt förflutet. Uppfattningen kring aboriginer i Australien var att deras kulturarv skapats av ett numera utdött folk, och därför nyttjades ord som relikier för att beskriva deras artefakter och kulturella lämningar. Den aboriginska kulturen ansågs enbart spela den givna rollen som starten på den naturhistoriska utvecklingen i New South Wales. Dessutom var det tydligt för arkeologer att kulturen under den här tiden existerade i ett vakuum (Smith 2000:111f). Något som aboriginerna starkt motsatte sig.

Den arkeologiska lobbyverksamheten för verkställandet av en lagstiftning gjordes utav ett flertal olika anledningar. Dels för att arkeologerna ville skydda det försvinnande förflutna till följd av dess internationella vetenskapliga värde, dels för att främja folkbildningen och arkeologins relevans i samhället, och dels för att utveckla en känsla av en autentisk australiensisk kulturell identitet. Återigen nyttjas historieskrivningen för att ena folket. Australiska arkeologer hävdade sig ha en moralisk rättighet att få tillgång till materiell kultur på grund av etiken i deras vetenskapliga utbildning, och att de således hade en plikt att omhänderta den försvinnande kulturen (Smith 2000:110)

I Australien har arkeologer länge använts som experter för att hjälpa politiker förstå aboriginernas påståenden om deras kultur och arv (Smith 2000:109). Förståelsen erbjuden av arkeologer var väsentlig för politikernas möjligheter att därefter definiera och reglera kulturarvet. Framför allt nyttjades arkeologiska expertutlåtanden i de sydöstra staterna, där aboriginernas kulturella identitet förnekades i folkmun och av invånarna antagits dött ut fullständigt (Smith 2000:112). Med andra ord har arkeologin i Australien varit ett naturligt inslag för politiken, vilket starkt motsätter sig de uppfattningar svenska arkeologer haft gällande sitt yrke. Till följd av arkeologernas politiska inblandning kunde tre lagstiftande handlingar framställas gällande det aboriginska kulturarvet. Samtliga tre handlingar togs fram med hjälp av arkeologer, men utan att inkludera aboriginer (Smith 2000:114).

Likt i Sverige och Norge har aboriginernas identitet och historia framför allt författats av myndigheter och betraktare. Den mediala aktivism genomförd av aboriginer under 60-talet förändrade dock den syn på kulturarvet arkeologer skapat på 30-talet, då kulturen bevisligen inte var utdöd. Således har politiseringen, genomförd av bland annat aboriginer och norska samer, utmanat formulerade uppfattningar om urinvånarna och därigenom har dessa nationers historieskrivningar omformulerats.

Även i Finland utmärks debatten av ett annat klimat än i Sverige. I Finlands historiska relation till sina samer är den koloniala prägeln mycket mindre evident. Sålunda berörs deras debatter i stället av huruvida benämningen kolonialism ens ska användas i sammanhanget (Spangen et al. 2015:3).

Slutsatser

Dagens kulturmiljölag fokuserar bevisligen inte på de storslagna monumenten i sin enskildhet, utan på den mänskliga närvaron. Det är dock i lagstiftningen tydligt att formulerandet skapats utifrån den sydsvenska kulturens perspektiv, då de tecknen på

mänskligt bruk nämnda i lagstiftningen inte är direkt applicerbara på Sápmi. Resta stenar och kors nämns där som tydliga tecken på en utvecklad kultur, något som inte, innan kolonialt intåg, förekommit i Sápmi. Den samiska traditionen innehåller veterligen inte dessa inslag, och de kors resta i Sápmi är inte en följd av en naturlig utveckling av kulturen utan en efterlämning av ett kolonialt förtryck. Även de spår som tidigare har funnits i Sápmi är i dag undanröjda, till följd av de koloniala processer och de tidigare lagstiftningarna i vilkas formuleringar det samiska kulturarvet inte fick utrymme.

Även de fullständigt felaktiga antaganden om att Sápmi någonsin varit och ännu även är en vildmark har radikalt skadat historieskrivningen. Den samiska kulturens bevis för motsatsen, att Sápmi är fylld av en kulturell historia, har utan vidare eliminerats. Dessutom är exploateringen i sig självt ett bevis för antagandets falskhet. De historiska fornlämningarna i Sápmi och Norrland är egentligen lika tydliga som i södra Sverige. Vad som skiljer sig åt, utöver Norrlands avsaknad av ståtliga monument, är viljan att söka efter dem. Södra Sverige drunknar i stolphål, gropar, och rester från flinta, fynd som vid första anblick inte är uppenbara. Liknande artefakter och fornlämningar har troligtvis existerat även i Sápmi, men har på grund av kolonialisering, skogsröjning, gruvgrävning med mera, försvunnit. Det är inte spåren som varit osynliga, utan det är en genomgående motvilja att se dem.

Till följd av detta överensstämmer det samiska kulturlandskapet på fler än ett sätt med de definitioner på mänsklig aktivitet efterfrågade i kulturmiljölagen. Där marken både är brukad, och där de heliga platserna kopplas samman med märkliga historier och sägner. Det finns således inga tvivel om att Sápmis marker borde ha blivit beskyddade. Men ändå står Sápmis kulturhistoria still. Efter förödande kolonialisering har kulturen fastnat i diskussioner om den renbeteskonvention vilken förstörde liv och livsstilar på 1900-talet. Kampen om rätten till markens beskyddande är grundläggande.

Det finns bland den svenska befolkningen en underliggande motvilja till att låta den samiska identiteten utvecklas, illustrerat i textrutan nedan (figur 6). Den bild skapad av svenskarna under 1600-talet och framåt är den identitet som samerna, enligt uppfattning, bör klänga sig fast vid. Trots att kulturer utvecklats i all oändlighet, ska samer ändå vara renskötande, jojkande och färgglada. Rädslan för förändring grundar sig att gå miste om det spännande och exotiska, tankar som tagits upp tidigare. Denna vilja att bevara kulturen har existerat jämsides med det agerande som förstör den. Genomgående under samernas liv har det funnits en påminnelse om att de tillhör en utdöende ras. Sverige har inte ansett sig haft råd och plats att bedriva den renskötsel som i dagsläget är så omodern, vilket resulterat i att det i dag enbart finns en minoritet av samer som fortfarande kan vara renskötande.

『 På ett seminarium vid Göteborgs Universitet den 18 november 2022, fick en musikklass en fråga gällande huruvida den popinfluerade jojken, som idag är populär, fortfarande får klassas som just jojk. Med andra ord fick de frågan om jojken trots influenser är autentiskt. Denna frågan uttrycker en önskan om att den samiska kulturen ska fortleva, fullständigt separerad från den svenska kulturen. En önskan om att bevara den ursprungliga samiska kulturen, utan inflytande från den "civiliserade" världen. 』

Fig 6. Författad av Lovisa Snygg

Det är ej enbart på privata plan som motviljan till förändring existerar. Det koloniala arvet lever tydligt kvar i processer rörande förändring, något som bland annat synliggjordes i rättsprocessen mellan samebyarna (Zachrisson) och markägarna (Baudou), men också genom Birgitta Fossum (2006). Analysen och diskussionen visar att de källor vilka myndigheter tillika historiker har störst förtroende för är de källor påverkade av mänskliga motiv. Till de mänskliga motiven hör det koloniala tankemönstret, men det är även en fråga om ekonomi. Pengar kommer alltid påverka kulturarvet, och inte minst det samiska. Bland annat påverkas detta kulturarv genom museiverksamheten. Museers utställningar måste attrahera besökare, inte minst är detta samtidsaktuellt med tanke på det museistöd vilket försvinner vid årsskiftet 2022/2023. När entréavgifter blir avgörande även för statliga museers verksamhet, måste deras utställningar attrahera besökare. Det finns däri inget utrymme för att visa upp det tråkiga. För samisk del definieras det tråkiga som det mindre färgglada, och det som besökaren inte känner igen. Det okända väcker inte samma intresse hos besökarna. Därför framställs den samiska kulturen i utställningen *Vikingarnas Värld* som spännande, mystisk och exotisk. Samerna förknippas inte med fiskarsamhällen och handel, utan med etnografiska kultursamhällen, med stort fokus på trummor och nåjder. Således finns det en dikotomi även inom den samiska kulturen, där den äldre kulturen definieras som hednisk, och den samtida förknippas med en utdöende renskötsel.

Det samiska folket har aldrig varit den isolerade ursprungsbefolkning som tidigare antaganden menat. Samerna har, i motsats till detta, haft goda kontakter över gränser och har dessutom haft en framgångsrik handel. Således har den samiska kulturen, precis som andra kulturer, fått influenser utifrån. De föremål uppvisade på Historiska museet i Stockholm, upphittade i Arjeplog, kan därigenom mycket väl tillhöra ett samiskt folk. Det är i dag svårt att urskilja det "rent" samiska. Men är det nödvändigt? Den underliggande önskan om att återfinna den autentiska kulturen är en fortsättning av det koloniala arvet. Det är en exotifiering av det samiska, en förhoppning om att kulturen ska vara annorlunda, fullständigt unik, och egen. När den i själva verket utvecklats i samklang med de andra kulturerna vilka växt fram både i södra Sverige och i övriga Norden.

Den samiska kulturen har under en längre tid ej ansetts vara så gammal. Detta tankesätt, om att samer är ett nytt folk, har haft enorm påverkan på den samiska historieskrivningen. Bland annat har det inneburit att arkeologiskt källmaterial upphittat i Sápmi tillräknas gruppen nordbor, och alltså inte samer, en distinktion formulerad av Badou som fortfarande etableras genom myndigheten Statens historiska museer och Arkeologerna via regionchefen Johan Anund.

I enlighet med den aktuella kulturmiljölagen tillfaller fynden från arkeologiska undersökningar formellt sett staten när de påträffas. Dock har olika regionala museer möjlighet att begära fyndfördelning av föremålen. Föremålen från Vivalen ville Fjällmuseet gärna tilldelas, men fick det inte genom Riksantikvarieämbetets beslutande, utan genom Statens historiska museer. Detta till följd av den praxis vilken innebar att Riksantikvarieämbetet önskar samla alla fynd från en fornlämning på ett och samma museum. Detta utövande gör i slutändan att Historiska museet i Stockholm, tillsammans med andra statliga museum, gynnas av den kolonialism genomförd under bland annat 1600-talet. Fynd från Sápmi har kommit till dem, långvägars, vilket gör att museet i dagsläget sitter på artefakter från fornlämningar och platser som inte är fullständigt utgrävda, vilkas föremål vid ett senare utgrävningstillfälle således kommer tillfalla historiska museet.

Utställningen på Fjällmuseet är en tydlig indikation på hur arkeologin har blivit politik. Fjällmuseet vågar, till skillnad från Historiska museet, göra ett ställningstagande gällande den samiska tillhörigheten på föremålen. Utmärkande för fjällmuseet är även att det där är arkeologen, Inger Zachrisson, som tydligt framhävs. I ljudinstallationen nämner hon de diskussioner som uppstod efter att hennes upptäckter gjordes. Således har utställningen bytt

fokus från sitt tidigare skede. Där den förut enbart visade upp föremål, förmedlar den även en ståndpunkt. Forskningen har möjliggjort att en bestämd åsikt gällande föremålens härkomst är möjlig. Fokuset i denna utställning skiftar därigenom från att betona de samiska föremålen, till att lyfta fram den icke-samiska forskaren. Zachrisson har med andra ord gjort sig politisk, trots de varningar hon fick från somliga kollegor i Åbo år 1985.

Som nämnt inkluderar samer inte i de uppdragsarkeologiska utgrävningarna genomförda i Norrland och Sápmi av den anledning att företagen önskar få en snabb process med så låga kostnader som möjligt, detta trots att forskning enligt god forskningssed inte ska gå egna privata eller vissa intressenters ärenden.

Konsekvenserna av att utesluta samerna ur utgrävningarna blir således att det koloniala agerandet fortskrider i och med att samernas egna tankar och intressen förbises. Även för arkeologin är detta exkluderandet en förlust, då kulturlandskapets experter ej kan yttra sig om marken, vilket således gör att samiska föremål neglegeras, och i slutändan att kunskap går förlorad. Av anledningar i enlighet med att samer exkluderas från de formella utgrävningarna arbetar samebyar och enskilda samer privat med inventering och dokumentation, detta tillsammans med att samiska museum öppnades under 1970-talet reflekterar en stark samisk önskan om att ta tillbaka kontrollen över dokumentationen av kulturen och formulerandet av den skriftliga historien. Likt de nordiska museernas etablering under 1800-talet, då nationaliteter byggdes upp och gemenskaper skapades, utvecklades de samiska museerna till följd av en önskan att bevara kulturen, och föra folket närmare varandra.

Som tidigare nämnts finns dessutom en önskan från Sametinget att få ta över ansvaret från Riksantikvarieämbetet i arbetet gällande samiska fornlämningar. Kunskapen om vad som är så kallat samiskt är fortfarande bristfällig, där tydliga definitioner saknas. Om Sametingets önskan skulle genomföras innebär det rent praktiskt en omfattande lagändring. Förslaget skulle dock även öka klassificeringens omfattning vilken förstärker den dikotomin som tidigare uppmärksammats i uppsatsen, i vilken det svenska och samiska kulturarvet är två olika. Denna dikotomi förhindrar tolkningar vilka inkluderar mångkultur tillika blandkultur, men för ett folk som sedan länge exkluderats från historieskrivningen förblir en upprätthållning av dikotomin ändå viktig. För att lyckas skriva in samerna i historien måste samerna också synliggöras, och således måste de särskiljas från "svensken".

Det går inte att objektivt formulera en nations fullständiga förhistoria för dåtida och samtida invånare, något som Historiska museet i Stockholm försökt göra genom sin utställning *Sveriges Historia*. Ett sådant perspektiv döljer den egna partiskheten i en ideologisk diskurs som verkar för att reproducera förhållandet mellan den koloniala förövaren (svensken) och dess offer (samer). Som nämnt i analysen existerade inte en enhetlig svensk identitet förrän 1900-talet. Detta innebär att den genomgående kolonialiseringen av Sápmi, med tillhörande rasbiologi, utfärdats av ett folk som inte haft en gemensam identitet, utan enbart en tanke om att det främmande, den samiska kulturen, var sämre och fel.

Dåtiden har en viktig inverkan på samtiden. Således behövs en samisk förhistoria, skriven och använd av samer för att uppfylla deras sociala och politiska mål i nutiden. De arkeologiska spåren från den samiska historien finns överallt, bara arkeologen vet hur och var den ska leta – kunskap som kommer med samiskt inflytande.

Att skydda det samiska kulturarvet är viktigt. För att bevara och förstå den samiska kulturen måste utgrävningar genomföras, men tyngdpunkten måste även ligga på hur föremålen därefter framställs. Definitionen av samiskt och icke samiskt bör inte huggas i sten, men någon konsensus måste uppnås för att forskning inom området ska fortskrida. Därefter har både arkeologer och museer ett enormt ansvar för spridningen av den nya kunskapen. Samiska föremål måste därför tydligt markeras vara samiska. De påträffade fynden bör delges samiska museer och myndigheter, vilket kan ställas i kontrast till de

förordningarna beskrivna i kulturmiljölagen. Arkeologin tillsammans med museiverksamheten är viktig för den svenska folkbildningen, och kunskap om samernas historia måste nå ut. Arkeologin kan hjälpa bevara den samiska kulturen, men först när samiska styrkor är med och bestämmer och först när föremålen upphittade av arkeologer tillägnas den samiska kulturen att bestämma över – i stället för den svenska staten. Det är först när samerna inkluderas som det koloniala agerandet kan försvinna, och det samiska kulturarvet kan visas upp korrekt.

Vidare forskning

Diskussionen om det samiska kulturarvet bör vara långt ifrån över. Dialogen mellan arkeologer och samer behöver fördjupas, då det än i dag inte går att besvara vad det samiska kulturarvet faktiskt innefattar. Som nämnt arbetar i dag enskilda samer och samebyar med insamlandet av arkeologiskt källmaterial. I detta sammanhanget borde det rimligtvis utvecklas en diskussion gällande huruvida ett aktivt arbete ska inledas för att möjliggöra att fler samer utbildar sig till arkeologer, eller inom kulturarvsfrågor.

Till detta behöver även mer ingående diskussioner gällande vilka gränser som går att sätta kring Sápmi inledas. Dessa bestämmelser måste därefter implementeras och följas i de olika arkeologiska utgrävningarna. Det är vitalt för kulturarvets överlevnad att Sápmi får detta utrymme på museum, i arkiven och även i databaser. Sápmis gränser är ett aktuellt konfliktområde, som i dagsläget är svårt att lösa. En öppenhet kring Sápmis potentiella fluiditet bör appliceras av arkeologer, där definitionen av samer eller nordbor ifrågasätts. Tillsammans med farokonventionen kommer det vara intressant att följa framtida diskussioner kring ämnet. I dag har Farokonventionen ännu inte gjort sina tydliga avtryck, men diskussionerna kring den kan ändå leda till förändring, vid en ratificering av konventionen kommer det om några med största säkerhet gå att skriva en kandidatuppsats enbart om dess inverkan på kulturmiljön. Men även utan ratificering är Riksantikvarieämbetets förhållningssätt gällande konventionen anmärkningsvärt.

Det samiska kulturarvet är kanske först och främst en politisk fråga, men även för vetenskapen förblir den otroligt intressant. Forskning kring det samiska kulturarvet och Sápmi är i dag aktuellt inom diverse forskningsområden. Men ämnet faller ändå ofta i glömska. Inom arkeologin genomförs i dag forskning av bland andra, Ingela Bergman, docent vid Silvermuseet i Arjeplog. Hennes aktuella forskning vid namn *De samiska skattelandens ursprung* går ut på att fylla den kunskapslucka som existerar gällande de samiska lokalsamhällena. Bergman, tillsammans med Lars Östlund och Markus Fjellström, vill således utreda hur mark och resurser fördelats i äldre tiders svenska Sápmi. Även Jonas Monié Nordin är aktuell med sin forskning *Det delade landet*. Projektet ämnar att studera det så kallade *sockenlappssystemets* uppkomst och etnisk proletarisering i Sverige. Systemet är ett i praktiken tjänstesystem som begränsade friheten för samerna. Framför allt fokuserar projektet på samernas närvaro i Syd- och Mellansverige. Målsättningen för projektet är att utveckla förståelsen för framväxten av samtidens moderna Sverige och dess mångkulturella förflutna. Det finns med andra ord ett flertal svaga punkter i det samiska kulturarvet och därigenom många möjligheter till vidare forskning.

Sammanfattning

Uppsatsen har utforskat hur arkeologin påverkat det samiska kulturarvet. Genom kombinationen av den intersektionella teorin och det postkoloniala perspektivet har maktstrukturer, normer, och tankar rörande den samiska kulturen och den svenska staten,

myndigheter och utövande arkeologer lyckats påvisas. Genom metodvalen har rapporter, diskussioner, artiklar, rättsliga processer med mera studerats. Detta har möjliggjort att olika tankar lyfts och en djupare förståelse för ämnets problematik etablerats. Tack var den mikroarkeologiska metodiken kunde även relationer mellan händelser, så som arkeologiska utgrävningar eller kolonialistiskt utövande på platser, det vill säga Sápmi och Norrland synliggöras. Genom att litteraturstudien var kvalitativ möjliggjordes målet att lyfta och belysa olika uppfattningar och sociala fenomen gällande Sápmi.

Syftet med uppsatsen var att belysa den underordnade rollen som tillägnats den samiska kulturen tillsammans med de maktstrukturer vilka försvårar en förändring av detta. Målet var att beskriva hur Sveriges kolonialisering av Sápmi förändrat kulturens utveckling. Genom uppsatsen kunde det konstateras att det koloniala arvet ännu är mycket starkt och i viss mån fortfarande aktivt. Att kolonialismen lever kvar än i dag uppvisades genom att exemplifiera hur Sápmis naturmiljö exploateras av den svenska staten. Dessutom betonades det koloniala arvet genom att belysa hur samer exkluderas ur det egna kulturarvet genom museers utställningar, och arkeologiska definitioner. Uppsatsen kunde även konstatera att pengar har en stor inverkan på kolonialismens utövare. Uppsatsen frågade sig hur arkeologin förhållit sig till det samiska kulturarvet, och kan nu konstatera att det finns minst två olika läger i frågan om det samiska kulturarvet. Detta bland annat då arkeologer hittills inte kunnats enas om Sápmis gränser. Denna diskussion genomförs både medvetet, exemplifierat av Baudou och Zachrisson, men även omedvetet vilket Johan Anund påvisade. Arkeologin, genom Riksantikvarieämbetet, kan inte heller avgöra vad som är samiska artefakter eller ej. Trots detta är det inte praxis att inkludera samer i utgrävningar i norr. Dessutom frågade uppsatsen hur det arkeologiska utövandet påverkat historieskrivningen och kunskapen kring den samiska kulturen. Till detta kan det konstateras att bristen på nya utgrävningar i norr genomförda tillsammans med samer, gör att kulturarvet förfrusit i de tankar vilka etablerades under 1600-talet och framåt. Genom bristande definitioner av det samiska kulturarvet tillåter inte arkeologin att bilden av kulturarvet utvecklas. Genom de museiutställningar nämnda i analysen kan uppsatsen konstatera att enbart de föremål direkt förknippade med den samiska kulturen framhävs som samiska. De föremål som inte passar in med de tidigare bestämda tankarna om samisk kultur upplyfts inte. Därför resulterade Zachrissons fynd under 80-talet i dramatik. Det går även att konstatera att samer enbart får plats i Sveriges historia, efter att sydsvenskarna rest norrut. Dessutom är det enligt uppsatsen skäligt att tro att många av de fornlämningar tidigare existerande i Sápmi gått förlorade, till följd av den svenska viljan att se på Norrland som en sista vildmark, och de projekt vilka röjt skogar, tömt vattendrag med mera, utan eftertanke. Det går således att påstå att arkeologin haft en avgörande roll i skapandet av det samiska kulturarvet och de historieskrivningar bekanta i dag.

Litteraturlista

- Ahrne, G. 2016. Intersektionalitet. I Edling, C., & Liljeros, F. *Ett delat samhälle : Makt, intersektionalitet och social skiktning*, s 177-195. Stockholm: Liber
- Ájtte. 2008. *Bevarande av det samiska kulturarvet. Program 2008-2012*. Jokkmokk: Ájtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum
- Anon. 1828. *Forntida minnesmärkens fredande och bevarande* Stockholm: Sveriges Riksdag
- Back Danielsson, I. och Thedéen, S. (eds) 2012. Gender Questions. I *To Tender Gender. The Past and Futures of Gender Research in Archaeology*, s 9-15. Stockholm: Stockholms Universitet.
- Baglo, C., Nyyssönen, J., Ragazzi, R. 2019. Museums as arenas for the production and circulation of knowledge on Sámi cultures, societies and identities. I *Nordisk museologi 27:3*, s 5-7 *From Lappology to Sámi Museology*. Web
- Baudou, E. 1992. *Norrlands forntid - ett historiskt perspektiv*. Sverige: Förlags AB Wiken
- Bergman, I. 2022. *Anvarat nr 4. Skärrim och berättelsen om fjällens kulturlandskap*. Arjeplog: Silvermuseet
- Bergman, I. 2018. *Kulturarv, landskap och identitetsprocesser i norra Fennoskandien 500–1500 e.Kr. RJ:s Skriftserie 15*. Göteborg : Makadam förlag
- Björck, M., Blennå, I., Nordin, J. M., Ulfhielm, B, och Wehlin, J. 2021. Härdar och husgrunder – arkeologi i det samiska kulturlandskapet i Syd- och Mellansverige. I *META*, s 85-108. Lund: Lunds universitet
- Bjørklund, I., Brantenberg, T., Eidheim, H., Kalstad, J.A., Storm, D. 2002. Sápmi — Becoming a Nation. The emergence of a Sami national community, I *Australian Indigenous Law Reporter Vol 7:1*, s. 1-14. New South Wales: The Indigenous Law Centre
- Bryman, A. 2011. *Samhällsvetenskapliga metoder* Stockholm: Liber
- Cho, S. Crenshaw, K.W. och McCall, L. 2013. Toward a Field of Intersectionality Studies: Theory, Applications, and Praxis. I *Signs Vol. 38:4*, s. 785-810. Chicago: University of Chicago Press
- Eng, S. 2020. Beforska eller begrava. I *Populär arkeologi 1/2020*, s 28-31. Lärbo: Populär arkeologi
- Eriksson, L. T. 2018. *Kritiskt tänkande* (3. uppl.). Stockholm: Liber
- Fahlander F. 2012. Facing Gender, Corporeality, Materiality, Intersectionality and Resurrection. I Back Danielsson, I. och Thedéen, S. (eds) *To Tender Gender. The Past and Future of Gender Research in Archaeology*, s 137-152. Stockholm: Stockholms Universitet
- Fossum, B. 2006. *Förfädernas land - En arkeologisk studie av rituella lämningar i Sápmi, 300 f.Kr - 1600 e.Kr*. Umeå: Arkeologi och samiska studier
- Gillis, J.R. (red.) 1994. *Commemorations: the politics of national identity*, Princeton: Princeton University Press.
- Hansen, L.I och Olsen, B. 2014. *Hunters in transition, an outline of early Sami history*. Leiden, Boston: Brill.
- Harrison, D. 2009. *Sveriges historia : 600-1350*, Stockholm: Nordstedt
- Hood, B. 2015. Framing Sámi Entanglement in Early Modern Colonial Processes: Ethnohistorical and Archaeological Perspectives from Interior North Norway. I *Arctic anthropology Vol.52 (2)*, s 37-56. Wisconsin: University of Wisconsin Press
- Jannok, S. 2021. Enligt Kartan finns vi inte. I Fjellgren, P. och

- Nord, M. (red) *Inifrån Sápmi, Vittnesmål från ett stulet land, s 95-106*. Stockholm: Verbal Förlag
- Knutson, C. 2021. *Conducting Archaeology in Swedish Sápmi - Policies, Implementations and Challenges in a Postcolonial Context*. Växjö: Linnéuniversitetet
- Labba, E.A. 2020. *Herrarna satte oss hit*. Stockholm: Norstedts Förlag
- Lindgren, Å. 2008. *Fornminnesinventering i norrlands inland 2008, Pajala kommun Norrbottens län*. Norrbotten: Norrbottens museum
- Ljungdahl, E., och Aronsson, KÅ. 2013. *Samernas tidiga historia i Jämtland och Härjedalen (söder om Frostviken) med fokus på Tåssåsens sameby - en tolkning av de arkeologiska spåren*. Östersund: Gaaltije
- Loeffler, D. 2005. *Contested Landscapes/Contested Heritage*. Umeå: Arkeologi och samiska studier.
- Loomba, Ania. 1998. *Colonialism/Postcolonialism*. London: Routledge.
- Magga, O. H. 2006. Perspektiver på og i sörsamisk historie. I *Om sörsamisk historie. Foredrag fra seminar på Röros 2006 og Trondheim 2007, s 7-18*. (red.) Lyngman, S. Snåsa:Saemien Sijte
- Manker, E. 1954. *Lapparnas heliga ställen*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Mulk, I. 2009. Conflict over the repatriation of Sami cultural heritage in Sweden. I *Acta Borealia vol 26:2, s 194-215*. London: Routledge
- Nordin, M.J. 2015. *Avrapportering ABM-projekt*. Stockholm: Statens historiska museer
- Ojala, C., & Nordin, J.M. 2015. Mining Sápmi: Colonial Histories, Sámi Archaeology, and the Exploitation of Natural Resources in Northern Sweden. *Arctic Anthropology 52(2), s 6-21*. (<https://www.muse.jhu.edu/article/612131>.) Wisconsin: University of Wisconsin Press
- Olsen, B. 1986. Norwegian archaeology and the people without (pre-)history: or how to create a myth of a uniform past. I *Archaeological review from Cambridge 5:1, s 25-42*. Cambridge: University Press.
- Olsen, B. 2016. Sámi archaeology, Postcolonial theory, and Criticism. I *Fennoscandia archaeologica XXXIII (2016), s 215-229*. Helsingör: SARKS
- Olsen, B. 2004. *Samisk forhistorie - rapport fra konferanse i Lakselv 5.-6. september 2002* Varangerbotn: Várjjat Sámi Musea
- Patel, R. & Davidson, B. 2019. *Forskningsmetodikens grunder. Att planera, genomföra och rapportera en undersökning* (uppl. 5:1). Lund: Studentlitteratur AB
- Regeringens proposition 2016/17:116. *Kulturarvspolitik*. Stockholm: Sveriges riksdag.
- Reuterskiöld, E. 1910. *Linnés lappska trolltrumma - en linnérelisks öde*. Stockholm Riksantikvarieämbetet.
- Riksantikvarieämbetet. 2014. *Farokonventionen - Europarådets ramkonvention om kulturarvets samhälleliga värde*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet
- Riksantikvarieämbetet. 2021. *Fornlämningsbegreppet: vägledning för tillämpning av fornlämningsbegreppet 2 kap. § 1 och § 1A kulturmiljölagen (1988:950)*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet
- Schanche, A. 2000. *Graver i ur og berg, Samisk gravskikk og religion fra forhistorisk til nyere tid*. Karasjok: Davvi Girji OS
- Smeds, K. 2007. Vad är Museologi? i *Rig- Kulturhistorisk tidskrift Vol. 90:2, s 65-81*. Web
- Smith, L.J. 2000. A history of Aboriginal heritage legislation in southeastern Australia. I *Australian Archaeology, 50:1, s 109-118*. London: Routledge, Taylor & Francis Group
- Smith, L.J. 2006. *The Uses of Heritage*. London: Routledge, Taylor & Francis Group
- Solbakk, J. T. 2006. *Nordisk Samisk Institutt*. Kautokeino: Kompetansesenteret for urfolks rättigheter
- Spangen, M. Salmi, Anna-Kaisa och Äikäs, T. 2015. *Sámi Archaeology and Postcolonial*

- Theory—An Introduction. I *Arctic Anthropology Vol. 52:2, s 1-5*.
- Spangen, M. 2004. The Coast as a Meeting Place for Beliefs and Traditions -Silver Hoards in North Norway around 1000 A. D. I Beck, A, Nordahn Frederiksen, H., harvig, L., Juel, C., Langsted, K., Rasmussen, T., och Bindesbøl Ravnholt, G. (red.) *Kystkultur-Aktuel arkiologi i Norden. Kontaktstencil 44, s 85-93*. Köpenhamn: Köpenhamns Universitet
- Svensk författningssamling, SFS, 1988:950. *Kulturmiljölagen*. Stockholm: Sveriges riksdag.
- Thedeen, S. 2012. Box Brooches beyond the Border- Female Viking Age Identities of Intersectionality. I *To Tender Gender. The Past and Futures of Gender Research in Archaeology s 61-81*. Stockholm: Stockholms Universitet.
- Vetenskapsrådet, 2017. *God Forskningssed*. Stockholm
- Virdi Kroik, Å. 2007. *Hellre mista sitt huvud än lämna sin trumma*. Hönö: Boska.
- West, H. 2021. Om jag vill utgöra ditt forskningsmaterial? I helvete heller! I Fjellgren, P. och Nord, M. (red) *Inifrån Sápmi, Vittnesmål från ett stulet land, s 199-204*. Stockholm: Verbal Förlag
- Zachrisson, I. 1989. Gravfältet på Vivallen. I Hemmendorff, O.(red.) *Arkeologi i fjäll, skog och bygd 2 Järnålder - medeltid (Fornvårdaren, 24) s 79-86*. Jämtland: Jämtlands läns museum
- Zachrisson, I. 2016. *Gränsland. Mitt arkeologiska liv*. Skellefteå: Ord&visor förlag.
- Zachrisson, I. 2004. *Idre sameby: med historiska spår i framtiden*. Östersund: Gaaltije
- Östlund, H.E. 1989. *Saemien kultuvre : Sáme kultuvra = Samisk kultur*. Stockholm: Allmänna förlag.

Nätbaserade källor:

- Fjällhornet. u.å. *Där vildmarken tar vid* <https://www.fjallhornet.se/sv> Hämtad 22-11-16
- Historiska museet. u.å. *Vikingarnas Värld* <https://vikingar.historiska.se/index.php?l=sv> Hämtad 2022-12-18
- Jämställdhetsmyndigheten. 2022. *Intersektionalitet*. <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/fakta-om-jamstalldhet/intersektionalitet/> Hämtad 22-10-17
- Mikroarkeologi. 2021. *Introduction* <http://www.mikroarkeologi.se/intro.php> Hämtad 2022-12-29
- Nationalencyklopedin. u.å. *Postkolonialism*. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/postkolonialism> Hämtad 22-11-03
- Riksantikvarieämbetet. 2021a. *Farokonventionen*. <https://www.raa.se/samhallsutveckling/internationellt-arbete-och-eu-samarbete/europa-radet/farokonventionen/> Hämtad 2022-12-16
- Riksantikvarieämbetet 2021b, *Riksantikvarieämbetets historia*. <https://www.raa.se/om-riksantikvarieambetet/riksantikvarieambetets-historia/> hämtad 2022-12-15
- Riksantikvarieämbetet. 2022. *Fornfynd*. <https://www.raa.se/lagar-och-stod/kulturmiljolagen-kml/fornminnen-2-kap/fornfynd/> hämtad 2022-12-19
- Riksarkivet. u.å. *Sveriges Flagga*. <https://riksarkivet.se/sveriges-flagga> Hämtad 2022-12-15
- Samer, u.å-a, *Karta*. <https://samer.se/karta> Hämtad 2022-11-21
- Samer, u.å-b, *Tvångsförflyttning*. <https://www.samer.se/3603> Hämtad 2022-12-27

Samer, u.å-c, *Ursprungsfolk*. <https://www.samer.se/ursprungsfolk> Hämtad 22-09-06

Sametinget, u.å. *Svensk skolpolitik diskriminerar samers barn*
<https://www.sametinget.se/10809> Hämtad 2022-12-28

SCA, *SCA och Holmen genomför förstudie avseende nytt sågverk*
<https://www.sca.com/sv/om-oss/Investerare/pressmeddelanden/2022-10/sca-och-holmen-genomfor-forstudie-avseende-nytt-sagverk/> Hämtad 2022-11-16

Statens Historiska Museer, *Forskningsprojekt - Det delade landet*. Hämtad 2022-12-22

Stockholms Universitet, *Fredrik Fahlander* <https://www.su.se/profiles/ffahl-1.186186#>

Svenska Turistföreningen, <https://www.svenskaturistforeningen.se/> Hämtad 2022-11-06

Svevind, *Markbygden 1101* <https://svevind.se/markbygden-1101/> Hämtad 2022-11-21

Vitterhetsakademien, *Om akademien*.
<https://www.vitterhetsakademien.se/akademien/om-akademien.html> Hämtad 2022-11-16

Media:

Hitorjiá - Stygn för Sápmi. (2022), [Dokumentär] Thomas Jackson. Sverige: Sveriges Radio. *Vivallen och Vilhelmina - platsnamn som förändrat samernas historia*
<https://sverigesradio.se/artikel/5397804> Hämtad 2022-11-16

Ickepublicerade källor - Mejlkontakt:

Dixon, Sara. 2022-12-19

Hanneryd, Ola. 2022-12-07

Munoz, Adriana. 2022-11-20

Regner, Elisabet. 2022-12-19

Bildförteckning

Fig 1.

Snygg, Lovisa. Teckning. Korrigerad karta. 2022. Original: Sverigekarta- landskap. CC BY-SA 3.0 Tillgänglig:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/0a/Sverigekarta-Landskap_Text.svg

Fig 2.

Myrin, Ola. Historiska museet/SHM. (CC BY 4.0) Föremålsnummer: 107033_HST.

Blomformigt spänne, Vivalden.

Tillgänglig: <https://samlingar.shm.se/object/2A14F8FA-5A9E-4AAA-B771-97FE26B98F55>

Fig 3.

Vedin, Eva. SHM. 2008. (CC BY 4.0) Foto. Föremålsnummer: 516380_HST. Samisk sked, Arjeplog.

Tillgänglig:

<https://samlingar.shm.se/object/3AD0CCC9-73D2-4CB7-BAB7-FDCA2A5817E8>

Fig 4.

Åhlin, Christer. Foto. SHM. Lerpipor, material kategoriserat som icke-samiskt. Arjeplog. Bild från fyndlista.

Fig 5.

Sunesson, Anders. Nordiska Museet. Illustration, Karta över Sápmi. Tillgänglig bland annat på: <https://www.samer.se/karta?lattlast=true>

Fig 6.

Snygg, Lovisa. 2022. Textruta.